

MAGYAR INTERNACIONALISTÁK A KÁSPIN-TÜLI ARCVONALON (1918 JÚNIUS—1920 MÁRCIUS)

Sziklai Sándorné

A hadifoglyok helyzete Turkesztánban a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelméig

Az 1914 júliusában kirobbant első imperialista világháború folyamán orosz hadifogságba került katonák közül már 1914 szeptemberében sokan kerültek a turkesztáni hadifoglytáborba. 1914—1915-ben Oroszországban a hadifoglyok összpontosításának egyik fő területe Turkesztán volt. A cári hadvezetésnek ez az intézkedése valószínű azzal a céllal történt, hogy a több százezres hadifoglytömeg az ország központjától távol — részint Turkesztánban, részint Szibériában — kerülve ne jusson az orosz munkások forradalmi, háborúellenes megmozdulásainak hatása alá.

Turkesztán az orosz cárizmus legelmaradottabb és legelnyomottabb tartománya volt. A XVIII. század végéig Közép-Ázsia egy csomó, egymással ellenségeskedő feudális birtokra tagolódott. Ekkorra már kialakult a három közép-ázsiai kánság: a buharai, a hivai és kokandai, melyek között állandó harc folyt. A három kánságban azonos volt az osztályszerkezet: mindháromban a feudális főurak és a felső muzulmán papság uralkodott. Az alapvető termelők a parasztok voltak. Közép-ázsiai sajátosság, hogy itt a legfontosabb a víztulajdon volt. E nélkül ugyanis semmit sem ért a föld; a víz pedig a feudális főurak tulajdona volt.

A cári hatalom az 1820-as években kezdte meg Közép-Ázsia teljes bekebelezését és e tevékenysége 1885-ben Kuska erődítmény elfoglalásával fejeződött be.

Turkesztán dolgozó tömegei kettős elnyomás alatt nyögtek: egyrészt a cárizmus és az orosz burzsoázia, másrészt a helyi burzsoázia és a földesurak: a kánok és a bejek igája alatt. A hatalmas gyapottermő vidékeken a dehkánok (dolgozó parasztok) termésük nagy részét kénytelenek voltak a föld bérleti díja fejében odaadni, a megmaradt részt pedig az állam által megállapított árakon kellett eladniuk. Közép-Ázsia és Kazahsztán nomád és félnomád területein pedig mindinkább kiszorították a parasztokat földjükről a betelepített orosz földesurak, tisztviselők és kulákok. Csak 1915-ben 1 800 000 hektár földet raboltak el a dehkánoktól. A ló- és szarvasmarha állomány, valamint a gyapot állandó katonai rekvirálása következtében a dehkánok szinte teljesen tönkrementek.

1916 júniusában a cári kormány rendeletet hozott, amely szerint 19—43

év között a közép-ázsiai lakosságot sáncsásra és más katonai szolgálatra sorozták be, holott ezt az előbbi cári törvények a nemzetiségi lakosság felé nem engedték meg. Az üzbégek, kazahok, kirgizek először megtagadták a munkabehívás teljesítését, majd fellázdáltak a cári kormány ellen. Elsőnek Üzbegisztán és Kazahsztán lakosai keltek fel. A felháborodott üzbégek tömegei megtámadták a taskenti és szamarkandi katonai parancsnokságokat s követelték a mozgósítottak névsorának megsemmisítését. 1916 július közepére a felkelés egész Ferganára kiterjedt. Tudomásunk szerint — archívumi dokumentumokkal nem rendelkezünk, csak egyes volt internacionalisták visszaemlékezéséből tudjuk — ebben a cári önkény elleni harcban magyar hadifoglyok is részt vettek és sokan közülük szimpatizáltak a helyi lakossággal.

A hadifoglyok Turkesztán 37 városának 40—45 hadifogolytáborában voltak elhelyezve.¹ Szociális összetétel szempontjából a tábor lakóinak többsége paraszt és munkás volt. A hadifoglyok 70%-a az akkori Magyarország területéről származott.² A cári hatóságok osztályszolidaritása Turkesztánban is biztosította a tisztek hatalmát a hadifogoly legénység felett, amely túlszűfolt barakkokban (300—350 fő egy barakkban) volt elhelyezve. A szamarkandi 60. ún. „nyári” barakkban 20 000 hadifogolyt tartottak együtt. A legénység ruházkodásáról, ételmezéséről alig történt gondoskodás. Így a rossz táplálkozás és egészségügyi viszonyok, valamint a táborok túlszűfoltága még inkább elősegítette a fellépő járványok — tifusz, malária és más fertőző betegségek — rohamos elterjedését, amelynek következtében a hadifoglyok ezrei pusztultak el. Csak Szamarkandban 6—8000 ember halt meg. Ez a nagy halálozási arányszám 1916 szeptemberében arra kényszerítette a hatóságokat, hogy megszüntessék a szamarkandi nyári barakkokat és jobb életfeltételt biztosító viszonyok közé helyezték a hadifoglyokat.³

1916 végén — 1917 elején a cári kormány intézkedései alapján Szamarkandból a hadifoglyok nagy részét Szibériába és az Uralba szállították át. Az 1917. szeptember 1-i kimutatás szerint Turkesztánban 39 521 katona és 1764 tisztt, összesen 41 285 ember maradt, ebből 37 722 fő az osztrák—magyar hadsereg tagja volt. A hadifoglyok 91,5%-a osztrák és magyar származású volt.⁴

1915 folyamán már érezhetővé vált az orosz gazdasági életben a munkaerő hiánya, így a szükségletet a hadifoglyok munkábaállításával próbálták biztosítani. Ellentétben a cári Oroszország többi részén alkalmazott gyakorlattal, Turkesztánban már 1914 őszétől foglalkoztattak hadifoglyokat a gazdasági élet minden területén. Közülük sokan út-, vasút- és gyárépítésnél, a mezőgazdaságban és más alkalmi munkán dolgoztak. A Turkesztáni Főkormányzói Hivatal jelentése szerint már 1914 végén út- és vasútépítésnél 10 000 hadifogly tevékenykedett.⁵

A cári kormány rendelkezése alapján a hadifoglyok a munkájukért járó teljes bérnek csak egy csekély részét kaphatták meg. Mégis, annak a lehetősége, hogy dolgozhattak, kihatott a hadifoglyok anyagi helyzetének bizonyos javulására, és jelentősen hozzájárult politikai látókörük kiszélesedéséhez, az orosz munkásokéval közös osztályhelyzetük, osztályérdekeik és céljaik felismeréséhez.

Azok a szervezett magyar munkások, akik már itthon is részt vettek a

¹ Üzbég SZSZK Központi Állami Archivuma. 1. fond (f), 32. opisz (o.), 19. egyinyica hranyenyija (e. h.), 162. liszt (l.).

² Uo. R—25 f. 1. o. 27. e. h. 145. l.

³ Bocz Károly visszaemlékezése. Párttörténeti Intézet Archivuma (a továbbiakban PI Arch.).

⁴ Rosszija v mirovoj vojnye 1914—1918 (v círáh) Moszkva. 1925. Otgyel vojnojoj sztyatizs-tiki 40. o.

⁵ Üzbég SZSZK Közp. Áll. Arch. 1. f. 32. o. 19. e. h. 7—9. l.

munkásmozgalomban, a hadifogságban is hasznosították tapasztalataikat és csoportokat alakítottak, amelyek politikai felvilágosító munkát végeztek az egyszerű hadifoglyok között. Ezek a forradalmi szervezetek hamarosan megtalálták és felvették a kapcsolatot a bolsevik pártsejtekkel. Ezek a szervezkedések csak egyes táborokra terjedtek ki és nagyobb méretűvé a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után válhattak.

A hadifoglyok forradalmi mozgalma Turkesztánban is 1915 végén — 1916 elején kezdett kialakulni. Taskentben 1915 végén Iványi János vezetésével megalakult egy csoport, amely háborúellenes propagandát fejtett ki a hadifoglyok között. Tevékenységét azonban hamarosan leleplezték és vezetőit Orenburgba szállították.⁶ 1916-ban Székely Józsefnek, a Magyar Szociáldemokrata Párt itthoni aktív harcosának vezetésével Szamarkandban megalakult egy másik politikai csoport, amely az 1917-es burzsoá demokratikus forradalom győzelme után kapcsolatot teremtett a szamarkandi bolsevik pártsejttel.⁷

Turkesztánban a hadifoglyok forradalmi mozgalma ebben az időben elég szűkkörű volt. Ennek magyarázata egyrészt az, hogy a Turkesztánba került hadifoglyok nagy része paraszt volt. Jóval kisebb volt a munkásoknak, s ezek között is azoknak a száma, akik már itthon is részt vettek a forradalmi munkásmozgalomban. Szerfölött megnehezítette a tevékenységet az a körülmény is, hogy Turkesztánban nem volt erős bolsevik szervezet, amely irányítani, vezetni tudta volna a hadifoglyok közötti politikai nevelőmunkát. A hadifoglyok kezdeményezései is bátortalanabbak voltak és sokkal kisebb eredményt értek el, mint központi Oroszország, vagy Szibéria területén. Mindez természetesen kihatott a hadifoglyok forradalmi mozgalmának október utáni fejlődésére és sajátosságaira is.

A burzsoá demokratikus forradalom győzelme 1917 februárjában nem hozott lényeges változást sem a dolgozó nép, sem a hadifoglyok számára.

1917. március 30-án az ideiglenes kormány Kuropátkin turkesztáni főkormányzó letartóztatása után az állami дума volt tagjaiból — legfőbb tartományi hatóságként — egy turkesztáni bizottságot alakított, amelyet a főkormányzó jogkörével ruházott fel.

A munkások 1917 márciusában megkezdték a szervezkedést. Egyes bolsevik csoportok Taskentben, Szamarkandban, Ashabadban, Perovszkban és más városokban az Orosz Szociáldemokrata Munkáspárt egyesült szervezeteihez tartoztak.

A bolsevik párt a júliusi eseményekig bizonyos legalitást élvezve hatalmas szervező munkát végzett, a munkások, a nemzetiségiek és a hadifoglyok között. A bolsevikok felvilágosító tevékenysége, az orosz munkásokkal együtt végzett munka, az ideiglenes kormány politikája elleni harc, a sztrájkokban való közös részvétel, az otthoni sztrájkokról, a csendőrség és katonaság vérengzéseiről, a család katasztrófális anyagi helyzetéről kapott értesülések mindinkább világossá tették a hadifoglyok előtt, hogy nem az orosz munkásokban és parasztokban kell keresniük ellenségeiket, hanem a különböző nemzetiségű, de egyformán kegyetlenkedő és kizsákmányoló nemzetközi tőkéssztyályban.

Az 1917 júliusi hullám után szeptemberben újra lendületet vett a forradalom. Szeptember 12-én a gyűlések betiltására vonatkozó új rendelet miatt Taskentben a munkások, a katonák, az üzbég és kirgiz szegényparasztok tömegesen tüntettek az ideiglenes kormány ellen. A sok ezer főnyi részvevő-

⁶ A Vörös Hadsereg Központi Archivuma (a továbbiakban VHKA.). 28. 361. f. 2. o. 44. e. h.

4. l.

⁷ Bocz Károly visszaemlékezése. PI Arch. H—b—122.

vel megtartott gyűlésen 14 tagú forradalmi bizottságot (akik közül 5 bolsevik, 3 baloldali eszter volt) választottak, amely szeptember 13—15-ig lényegében erősebb hatalomnak bizonyult, mint az ideiglenes kormány turkesztáni bizottsága. Ashabadban pedig szeptember 13-án a bolsevik Zsitnyikov elnökletével választották meg a forradalmi bizottságot. Amikor Kerenszkij tudomást szerzett a turkesztáni helyzetről, szeptember 16-án parancsot adott a Kazánban tartózkodó Korovicsenko tábornoknak, hogy egy megtorló osztaggal sürgősen induljon Taskentbe és fojtsa el a munkások és katonák mozgalmát. Szeptember 24-én a büntetőosztag meg is érkezett, de ekkor még majdnem valamennyi taskenti üzemben tartott a munkássztrájk, amelyet szeptember 20-án hirdettek meg tiltakozásul a büntetőexpedíció elindítása ellen. A közép-ázsiai vasút összes vonalain szünetelt az utasforgalom. A taskenti szovjetet a sztrájkbizottság követeléseket nyújtott át Korovicsenko tábornoknak, aki azonban azokat elutasította, a forradalmi bizottság tagjait haditörvényszék elé állította, a gyűléseket pedig betiltotta. A taskenti szovjetben ülő áruló eszterek és mensevikek elhatározták, hogy kapitulálnak Korovicsenko előtt. Szeptember 26-án a taskenti szovjet többsége határozatot hozott a sztrájk beszüntetésére, mely 27-én véget is ért. A turkesztáni harcok új időszakát egyrészt Korovicsenko tábornok megtorló akciói, másrészt a turkesztáni bolsevikok szívós munkája jellemezte.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom híre Turkesztánba 1917. október 27-én jutott el. A szeptemberben megindult és ideiglenesen vérbefojtott forradalmi fellendülést nem tudták már semmilyen felhívásokkal megállítani, ezért október 27-én Korovicsenko tábornok parancsot adott a taskenti szovjet tagjainak letartóztatására és a taskenti szovjetet támogató 1. és 2. szibériai tartalék ezred leszerelésére. Az október 28-ra virradó éjjel le is tartóztatták a taskenti és a körzeti szovjet 5—5 tagját és leszerelték a 2. szibériai tartalék ezredet. Az 1. szibériai tartalék ezred azonban fegyverrel kergette el a fehérgárdistákat. A vasúti munkások, akikhez az 1. szibériai tartalék ezred segítségért fordult, hamarosan megjelentek az ezrednél, ahol felfegyverezték őket. A felfegyverzett munkások több mint ezer főből álló ezredet alakítottak. 1917. október 28-ának hajnalán az egység — a bolsevikok vezetésével — támadásba ment át, s reggelre elfoglalta a vasúti javítóműhelyt, az áruraktárakat, a laktanyák egy részét és a Szalar folyó hídját. 31-én éjjel pedig — négy napi véres harc után — a hatalom véglegesen a katonai és munkásküldöttek szovjetjének kezébe ment át Taskent városában.

A forradalom mentén fekvő városokban és falvakban rövid idő alatt győzött a forradalom. Hivában és Buharában azonban tovább is fennmaradt a régi emíri és káni feudális hatalom, amely semleges magatartást ígért a szovjet-hatalom iránt.

A hadifoglyok forradalmi szervezeteinek kialakulása

Amikor Szovjet-Oroszország központi területein már lényegében befejeződött a hadifoglyok felszabadítása, Turkesztánban még csak az első hivatalos állásfoglalás történt meg. 1918. április 27-én a Turkesztáni Szovjet Köztársaság Népbiztosi Tanácsa szabadoknak nyilvánította a hadifoglyokat.⁸

A volt hadifoglyok szervezeteinek létrehozását Turkesztánban sokkal nehezebb volt megvalósítani, mint Szovjet-Oroszország más területén, mert a helyi szovjet, néha még a helyi pártvezetők sem értették meg a hadifoglyok körében végzett politikai és szervező munka jelentőségét.

⁸ MLI Uzbég Fil. Arch. 60. f. 4. o. 37. e. h. 1. l.

1918 elején, amikor a központi forradalmi hadifogolyszervezet megalakulásának a híre Taskentbe is eljutott, néhány hadifogoly megalakította a *hadifogoly szocialisták taskenti bizottságát*. Ez a szervezet a helyi hatóságok kellő támogatása hiányában hamarosan feloszlott anélkül, hogy megalakulásáról és célkitűzéseiről a hadifogolytömegek tudomást vehettek volna.⁹

1918 márciusában Edmund Bednár vezetésével megalakult a *külföldi munkások és katonák tanácsa*, melynek egyes városokban helyi szervezetei is alakultak, azonban ezek a szervezetek sem tudták befolyásolni a hadifogoly tömegeket és nem tudták megoldani a hadifoglyok legégetőbb kérdéseit sem.¹⁰

1918 április elején Fábri, Loránd és Sentfleber az orenburgi arcvonalról Taskentbe érkeztek, hogy a Turkesztánban élő hadifoglyokból önkéntes légiót szervezzenek és az orenburgi arcvonalra vigyék őket. Ezek az elvtársak javasolták a taskenti hadifoglyok gyűlésének összehívását.¹¹ A hadifoglyok 1918. április 14-én a „Szabadság Házában” gyűltek össze. Itt tárgyalták meg egy hadifogolyszervezet létrehozását, valamint a hadifoglyok felszabadításával és hazaszállításuk előkészítésével kapcsolatos teendőket.¹²

A gyűlés résztvevői megválasztották a *külföldi állampolgárok bizottságát*, amelybe a magyarok részéről 11 fő került be. Hasonló szervezeteket hoztak létre más városokban, amelyek a taskenti bizottságot elismerték központi szervüknek. A bizottság mintegy 8000 volt hadifoglyot egyesített.¹³ Ezek a bizottságok — amelyben a magyarokon kívül délszlávok, németek, csehek és románok is képviselve voltak — sem politikai felvilágosítást, sem a hadifoglyok forradalmi szervének megalakítását nem tűzték ki célul. A szervezetek tevékenysége főleg a hadifoglyok nyilvántartására és hazaszállításuk előkészítésére korlátozódott. Együttműködtek a tisztekkel, sőt sok helyen a hadifogly táborkokban létrehozott *hadifoglybizottságokba* tisztek kerültek az élre, kik funkciójukat arra használták fel, hogy megtartsák kiváltságos helyzetüket és uralmukat a hadifoglyok felett. Erre az nyújtott lehetőséget, hogy e bizottságok töltötték be a táborparancsnokság szerepét. A Turkesztáni Szovjet Köztársaság hadügyi népbiztosa 1918. július 31-én kelt 506. sz. parancsa intézkedett a tisztí visszaélések megszüntetéséről és a lágerekben működő hadifoglybizottságok feloszlásáról.¹⁴

A fentiekből láthatjuk, hogy már 1918 tavaszától megpróbálkoztak Turkesztán területén is egy különálló hadifogolyszervezet létrehozásával. Ezek azonban nem annyira politikai, mint inkább gazdasági-szociális célokat szolgáltattak s tulajdonképpen a hadifoglyok helyi érdekképviselői szervei voltak. Ez a munka akadozott, időnként visszaesett, s még 1918 nyarán sem vált tömeges forradalmi mozgalommá, pedig a hadifoglytömegek lelkes hívei és aktív támogatói voltak Turkesztánban is a szovjethatalomnak. 1918. július 30-án ezt jelentette a Hadügyi Népbiztosság hadifogly osztályának vezetője: „A hadifoglyok nagy része érdeklődik politikai életünk iránt s a Köztársaság nem óvakodott tőlük, ellenkezőleg, támaszkodott rájuk”.¹⁵ Sok helyütt a hadifoglyok a helyi szovjetek, valamint szakszervezetek aktivistáivá váltak. Így pl. a szarmakandi szakszervezetnek 1918 nyarán már 3000 külföldi tagja volt.¹⁶

⁹ Üzbég SZSZK Taskent Területi Áll. Arch. 10. f. 1. o. 78 e. h. 49. és 55. l.

¹⁰ MLI. Üzbég Fil. Arch. 60. f. 4. o. 90. e. h. 26. l.

¹¹ Násá gázetá. ORGAN ISZPOLKOMA TASKENTSZKOGO SZOVJETA RABOCSIH I SZOLDATSZKIH GYEPUTATOV 1918—1919, 1918. április 14. 74. sz. 1. o.

¹² MLI. Üzbég Fil. Arch. 60. f. 4. o. 37. e. h. 1—9. l.

¹³ Uo. 9—11. o.

¹⁴ Üzbég SZSZK Közp. Áll. Arch. R—17. f. 1. o. 1169. e. h. 207. l.

¹⁵ Üzbég SZSZK Közp. Áll. Arch. R—25. f. 1. o. e. h. 146. l.

¹⁶ Bocz Károly visszaemlékezése. PI Arch. H—b—122.

1918. június 17—25. között tartották meg Turkesztán kommunista szervezetei I. területi kongresszusát Taskentben, amely a Turkesztáni Kommunista Párt szervezeti megalakulását jelentette.¹⁷ A turkesztáni bolsevik szervezetek életében bekövetkezett történelmi fordulatnak törvényszerű folytatása volt az 1918 augusztusában a hadifogolymozgalomban végbement változás is, amikor megkezdődött a külföldiek önálló pártjának megalakítása. Ez elsősorban ott valósult meg, ahol már előzőleg is volt forradalmi hadifogoly-csoport. Így pl. Szamarkandban, ahol Székely József — az 1916-ban megalakított hadifogoly politikai csoport vezetője — a szamarkandi bolsevik irányításával és vezetésével már 1918 tavaszán megkezdte a hadifoglyok kommunista pártjának és a szakszervezetnek a szervezését. A Szamarkandi Kommunista Párt vezetőségének Székely Józsefen kívül a magyarok részéről még Hok, Sipos, Magyar, Györök és Bocz elvtársak voltak tagjai, ezen kívül két német és egy cseh elvtárs volt még a vezetőségben. A tagság $\frac{2}{3}$ -a magyar volt. Augusztus elején már hetilapot adtak ki Szabad Szó címmel, amely ugyan kézzel írott újság volt, de rendszeresen megjelent és politikailag tájékoztatta a Szamarkandban élő hadifoglyokat. A lap fejlécén

„A KÜLFÖLDI MUNKÁSOK ÉS PARASZTOK KOMMUNISTA PÁRTJÁNAK
HIVATALOS LAPJA” felirat állt.¹⁸

1918. augusztus 20-ra Taskentbe általános hadifogolygyűlést hirdettek,¹⁹ amelynek napirendjéül a jelenlegi politikai helyzet megvitatását tűzték ki. Az összejövetelen 4000 hadifogoly vett részt. A résztvevők határozatot hoztak, hogy „készek együtt harcolni a bolsevikok pártjával s harcukat mindaddig nem szüntetik be, amíg az egész világ proletariátusa fel nem szabadul.”²⁰

A tanácskozás résztvevői megválasztották a szervező bizottságot, illetve ideiglenes pártelnökséget, amelynek feladata az volt, hogy egész Turkesztánban mozgósítsa a hadifoglyokat és megteremtse a lehetőséget annak, hogy minden egyes városban és hadifogolytáborban megalakuljon a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjának helyi szervezete. A szervező bizottság szeptember 14-én határozatot hozott, amelyben kimondta, hogy „a turkesztáni területben végzett valamennyi szervezési munkáért a kongresszus összehívásáig a szervező bizottság felel”²¹

Az 1918 tavaszán megindult ösztönös szervező munkát a tudatos, forradalmi szervező munka váltotta fel, amelynek eredményeképpen megérték a kommunista párt megalakításának feltételei.

A szervező bizottság 1918. szeptember 22-re alakuló ülést hirdetett, amelyen azonban „csakis tagsági igazolványok ellenében” jelenhettek meg azok, akik már előzőleg kérték felvételüket a pártba.²² Ezen a gyűlésen megalakították a *volt hadifoglyok kommunista szervezetét*, majd megválasztották a 12 tagból álló pártvezetőséget, amelybe a magyar, német és szláv kommunis-
ták 4—4 képviselőt választottak.²³ Taskentben már szeptember folyamán 100 volt hadifogoly kérte felvételét a pártba.²⁴

Nemcsak Taskentben, hanem a köztársaság más városában is élénk szervezési munka folyt, s egymás után alakultak meg a párt helyi szervezetei. Ezek és az előkészítő bizottságok felvették a kapcsolatot a bolsevik párt ve-

¹⁷ Násá gázetá, ORGAN KRAJKOMA KPT i TURCIKA-A 1918. június 19.

¹⁸ MLI. Üzbég Fil. Arch. 68. f. 1. o. 134. e. h. 57—59. l.

¹⁹ Násá gázetá, 1918. augusztus 16., 17., 18. szám.

²⁰ Násá gázetá, 1918. augusztus 22. 174. szám.

²¹ MLI. Üzbég Fil. Arch. 60. f. 4. o. 19. e. h. 1. l.

²² Násá gázetá, 1918. szeptember 20.

²³ Üzbég SZSZK Taskent Területi All. Arch. 18. f. 28. o. 12. e. h. 7. l.

²⁴ 8. l.

zetőségével, amely segítséget nyújtott a helyi szervezetek létrehozásában és tevékenységének kibontakoztatásában. E hatalmas munkának hamarosan megmutatkoztak az eredményei. Egész Turkesztán területén 1918 november végén — december elején a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjának 13 helyi szervezete működött, s a párttagság létszáma 2200 fő volt.²⁵

1918. november 30-tól december 8-ig ülésezett a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjának I. területi kongresszusa, mely elfogadta a kommunista párt megalakításáról szóló határozatot s a párt nevét „A Turkesztáni Szövetséges Tanácsköztársaság területén működő Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja” néven határozta meg.²⁶

A kongresszus küldöttei az első napirendi pont tárgyalásánál a politikai helyzetről hozott határozatukban üdvözölték az orosz forradalmat és harcba hívták a volt hadifoglyokat az új szocialista szovjet rendszer megteremtéséért és védelméért. Határozatukban kimondták, hogy a külföldi kommunisták kötelességüknek tartják az orosz elvtársak harcának támogatását, egyben felkészülnek arra a feladatra, hogy hazájukba visszatérve hozzájáruljanak Nyugaton is „a proletáriátus diktatúrájának, a tőke feletti diktatúrájának megteremtéséhez”.²⁷

A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja szervezeti megalakítása és a területi pártbizottság megválasztása befejező és döntő szakasza volt a Közép-Ázsiában élő külföldi proletárok forradalmi mozgalma megszervezésének.

A gyakorlati szervező munkát segítették elő a területi pártbizottság két: politikai-katonai és gazdasági osztálya, valamint a területi pártbizottság központi lapja, a Világ szabadság, amelyből 27 számat bocsátottak ki.²⁸

A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja, mint önálló párt létezett és működött egészen 1920 március végéig, amikor is a három párt: a Turkesztáni Kommunista Párt, a Muzulmán Iroda és a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja egy pártba egyesült. A külföldi kommunisták a Turkesztáni Kommunista Párt Területi Bizottsága mellett működő föderációhoz tartoztak, mint különálló nemzetiségi szekciók.²⁹

Az ellenforradalmárok és az intervenciók támadása, a hadifoglyok belépése a Vörös Hadseregbe

Amikor az angol imperialisták megindították intervenciójukat Közép-Ázsia ellen, elhatározták, hogy a főcsapást a Kaspin-túli területre mérik, amelynek hadászati jelentősége abban állott, hogy: a) Bakuból Taskentbe vezető út vonalán terült el. b) Ez volt legközelebb az Iránban levő angol katonai bázisokhoz. c) Könnyen meg lehetett volna valósítani a katonai beavatkozást. d) A Kaspin-túli terület különösen bonyolult nemzetiségi és szociális viszonyai között az eszerek, a mensevikek és a burzsoá-nacionalisták tevékenysége is veszélyesebb volt, mint másutt.

1918. június 17-én az eszerek — az angolok támogatásával — fegyveres felkelést robbantottak ki Ashabadban, ahol éppen azon a napon hajtották végre a város férfi lakosságának katonai mozgósítását. Az eszerek azt terjesz-

²⁵ MLI. Üzbég Fil. Arch. 60. f. 4. o. 37. e. h. 5. l.

²⁶ Uo. 3—5. l.

²⁷ Uo. 6. l.

²⁸ Uo. 4. l.

²⁹ MLI. Üzbég Fil. Arch. 60. f. 1. o. 392. e. h. 140. l.

tették, hogy a bolsevikok testvérháborúba akarják őket vinni. A fellázított tömeg segítségével elfoglalták a fegyverraktárakat, majd megtámadták a helyi szovjet épületét. A forradalmi bizottság idejében mozgósította erőit és visszaverte az ellenforradalmárok támadását. A Turkesztáni Szovjet Köztársaság Végrehajtó Bizottsága június 24-én rendkívüli megbízatással Frolovot csapata élén Ashabadba küldte. A városban kihirdették az ostromállapotot: gyülekezési tilalmat rendeltek el, betiltották az ellenforradalmi „frontharcos szövetséget”, megtiltották az ellenforradalmárok egyik fészket: a közép-ázsiai vasútigazgatóságot, újjáválasztották az ashabadi szovjetet, amelynek elnöke a bolsevik Batminov lett.

Néhány nap múlva Kizil-Árvátban robbant ki ellenforradalmi felkelés. Július 9-én Frolov vörösgárdista egységével Kizil-Árvátba ment, hogy segítséget nyújtson a helyi forradalmi erőknél. Ezt az alkalmat felhasználva, a megmaradt ashabadi ellenforradalmárok — július 11-én — megtámadták az ashabadi szovjet épületét. A Területi Népbiztosok Tanácsa rendkívüli ülésén azonnal öttagú főparancsnokságot választott, a helyi szovjet rendelkezésére azonban mindössze 80 vörösgárdista állt, a szovjetben ülő burzóá nacionalisták pedig elszabotálták a környékbeli türkmén szegényparasztok mozgósítását.

Már a harcok első napján az ellenség kezébe kerültek a város középületei, győzött a túlerő: a hatalom az eszer-mensevik „sztrájkbizottság” kezébe ment át. Kíméletlen fehérterror vette kezdetét, amelynek sok száz párttag, valamint vörösgárdista esett áldozatul.

Az ashabadi események lökést adtak az ellenforradalmi támadásnak Kizil-Árvátban is. Hosszú tűzharc után itt is megdőlt a szovjethatalom. Július 21-én az egész Kaspin-túli terület az ellenforradalmi eszer-mensevik „sztrájkbizottság” uralma alá került. Kaahka, Dusák, Tedzsén, Merv, majd Kuska erődítmény elfoglalását követően az ellenforradalmi csapatok — hogy egye-sülhessenek a buharai emír csapataival — elfoglalták Csárdzsujt is.

Így keletkezett az ashabadi arcvonal, amelyet később Kaspin-túli arcvonalnak neveztek el, s amely Közép-Ázsia egyik legfontosabb hadszínterévé vált. A Kaspin-túli arcvonal létrejötté igen nehéz helyzet elé állította Szovjet-Turkesztánt, mind katonapolitikai, mind gazdasági szempontból, hiszen ily módon már a Kaspi-tengeren keresztül sem kaphattak kenyeret, bakui olajat, fegyvert, lőszert, amelyeket ezideig Krasznojvodszkon keresztül Carincinből és Asztrahányból szállítottak.

A Kaspin-túli területen végbement változásokkal egy időben délen a ferganai baszmacsok — a nemzetiségi földesurak a burzóázia és a reakciós muzulmán papság vezetése alatt működő ellenforradalmi szervezet — megkezdtek a városok, a bányák, az ipartelepek ostromát. A támadókat fegyverrel, lőszerez, és más anyagi eszközökkel a kasgari angol konzul látta el. Az angolok terve ugyanis az volt, hogy a Kaspin-túli területen végbement ellenforradalmi események után Ferganában is megdöntsék a szovjethatalmat és utána Taskentbe, Szovjet-Turkesztán szívébe hatoljanak.

Ugyancsak ebben az időben keleten a szemirecsji kozákok vezetői — őket is sir Mackertney pénzelte — felkelést indítottak Szemirecsje központja, Verinij ellen. Szovjet-Turkesztán tehát nehéz helyzetbe került.

Ebben a válságos időben érkezett 1918. július 17-én az a rádiótávirat, amelyet Lenin, a Népbiztosok Tanácsának elnöke írt alá:

„Minden lehető intézkedést megteszünk, hogy segítsünk Önöknek. Egy ezredet küldünk. A csehszlovákok ellen erélyes lépéseket teszünk és nem kétséges, hogy szétzúzzuk őket. Ne essenek kétségbe, igyekezzenek minden erő-

vel állandó és szilárd összeköttetést létesíteni Krasznovodszkkal és Bakuval.”³⁰

A turkesztáni kommunisták érezték, hogy nincsenek egyedül, tudták, hogy Lenin ígéretei mindig valóra válnak; ez megszázszorozta erejüket, a győzelembe vetett hitüket. Hallatlan lelkesedéssel és odaadással küzdöttek az ellenség ellen. Vajon milyen erőre számíthatott a Moszkvától teljesen elzárt, négy arcvonal harcait szervező és vezető Turkesztáni Kommunista Párt? A turkesztáni munkásosztály a lakosságnak csak mintegy 5—6%-át tette ki, s azoknak is több mint a fele vasúti munkás volt. A munkásosztály erejét azonban jelentősen megnövelte az a körülmény, hogy maga mellé tudta állítani a félproletár tömegeket, s különösen a lakosság nagy többségét kitevő dolgozó parasztokat, valamint a nemzetiségek dolgozó tömegeit.

S volt még egy erőforrás, amelyből a Turkesztáni Kommunista Párt a polgárháború nehéz éveiben mindig meríthetett: „az első világháború volt hadifoglyainak jelentős része szilárdan kiállt október vívmányaiért”.³¹

Mivel 1918 nyarán Szovjet-Turkesztán számára a legfőbb veszélyt a Kaspint-túli arcvonal jelentette, ezért a főerőt ide összpontosították. Az aktyubinszki járásból ide irányították a moszkvai vegyes és az orenburgi lovas-ezredet, az orenburgi arcvonalról pedig a kazáni, zslobinszki, szamarai, cseljabinszki, nyizsegorodszki, boriszoglebszkij, kamislovszkij, szárápulyszkij, szmolenszkij és lipeckij osztagokat. A Kaspint-túli arcvonalon a Vörös Gárda és a Vörös Hadsereg osztagai több mint 6000 harcost számláltak. Ezek az alakulatok 80 géppuskával és 20 ágyúval rendelkeztek.³² A fent felsorolt osztagok személyi állományának többsége magyar internacionalista volt.

A szamarai kommunár osztagot 1917 végén Kujbisev elvtárs javaslatára orosz munkásokból, parasztokból és volt magyar hadifoglyokból szervezték. Itt harcolt Sziklai Sándor — aki egyik szervezője, majd komisszára lett a szamarai kommunároknak —, valamint Rózsa József, Valentin László és sokan mások.³³

Buzuluk környékén június végéig folytak a harcok. Mind a szamarai kommunárok, mind a kazáni ezred sorai igen megritkultak. Vissza kellett vonulniuk Aktyubinszkba, ahol rövid pihenőt tartottak, majd július 22-én Aktyubinszkból Taskent felé indultak azzal a céllal, hogy Krasznovodszkba, majd onnan Szovjet-Oroszország központjába hatolnak. A kazáni ezred június 26-án érkezett Taskentbe. Június 27-én a kazáni ezred egyesült a szamarai kommunárokkal, amelynek első századában olyan harcosok voltak, akik politikai meggyőződésük miatt megjárták a cári börtönöket és a száműzetést, második századát a volt hadifoglyok — zömmel magyarok, valamint csehek és osztrákok — alkották. A két osztag egyesülésekor 314 szamarai kommunár volt.³⁴ E két osztag egyesülésének jelentőségéről a „20 let geroicseszko go putyi násej krásznoznamjonnoj császtyi” (Vörös Zászló Renddel kitüntetett csapatunk hősiez útjának 20 esztendeje) 1938-ban kiadott brosúra a következőket írja: „ez a két század, amely egyesül a kazáni osztaggal, új forradalmi hullámot keltett: legyőzte az eluralkodott pánikhangulatot, harci lelkesedést és bátorságot öntött a már-már bomlófélben levő osztagba. Erős forradalmi egység keletkezett, amelyre a Turkesztáni Tanácsköztársaság előbb a Kaspint-túli, majd a ferganai arcvonalon bizton támaszkodhatott. A kazáni-

³⁰ Idézi Sz. P. Tyimoskov: *Harc Közép-Ázsia felszabadításáért* c. művében. H. M. Honvéd-vezérkar Főnökség kiadása. Budapest, 1950. 47. o.

³¹ A. I. Zeveljev: *Iz isztoriji grázdánszkoj vojni v Uzbekisztánje*. GOSZUDARSZTVENNOJE IZDATYELYSZTVO UZBESZSKOJ SZSZR Taskent, 1959. 175. o.

³² Sz. P. Tyimoskov: i. m. 49. o.

³³ J. Ny. Scserbakov: *Brátszvo szkréplynonnoje krovju*. KUIBISZVSKOJE KNYIZSNOJE IZDATYELYSZTVO, Kujbisev, 1961. 18—19. o.

³⁴ VHKA. 5019. f. 1. o. 16. e. h. 74. l.

ak harci példája fegyelmezetté tette az alakuló ezredeket és osztagokat, amelyek előtt reszkettek az ellenforradalmárok s amelyek nemcsak a tisztí századokat, de a jól felszerelt erős angol gyarmati „spáhi” csapatokat is sétverték.”³⁵

A kazáni ezredhez 1918 augusztusában a sztárápolyszkij, a lipeckij és a boriszoglebszkij osztag, majd a kamislovszkij század, később más egységek is csatlakoztak.³⁶ A kazáni ezredben 300 internacionalista, 16 különböző nemzetiségű harcos volt.³⁷

Sziklai Sándor egyik visszaemlékezésében a következőket írja erről: „A kazáni partizánezered a szó legtökéletesebb értelmében nemzetközi volt. Magyarokon és a többi volt hadifogoly nemzetiségeken kívül soraiban harcoltak oroszok, tatárok, kirgizek. De annak ellenére, hogy ilyen vegyes összetételű volt az ezred, mégis politikai-erkölcsi és katonai szempontból megbont-hatatlan szilárd egységet alkotott. Soknyelvű, de csak egy akaratú, fegyelmezett, egy szívű partizán harcos testvérek voltunk. Az edzett acél, amely minél többet van a tűzben, minél többet kovácsolják, annál erősebb és hajlékonyabb, olyan, mint ez az ezred.”³⁸

A zslobinszki osztag az orenburgi arcvonlról érkezett Turkesztánba. Miután a júniusi harcokban nagy veszteséget szenvedett, főleg volt hadifoglyokkal töltötték fel. Az alakulat zömét kitevő lovasság magyarokból állt. Később ez az osztag is egyesült a kazáni ezreddel,³⁹ amely július 27—28-án érkezett meg a Kaspin-túli arcvonlra.⁴⁰ Ezekben a napokban érkeztek meg a többi osztagok is — és azonnal harcba is bocsátottak.

Szovjet Turkesztán Forradalmi Katonai Tanácsa 1918. július 17-én határozatot hozott a „taskenti szovjet harci párt-druzsina” megalakításáról, amely három századból állt, s az 542 harcosból 160 magyar internacionalista volt. Ez a párt-druzsina előbb a Kaspin-túli arcvonlon harcolt, később pedig a taskenti várba került és magvát alkotta Turkesztán forradalmi hadseregének, amelybe később is sok internacionalista jelentkezett.⁴¹

A szovjethatalom egységei 1918. július 28-án Csárdzsui alatt ütköztek meg a Kaspin-túli ellenforradalmi erőkkel, amelyek a buharai emír csapataival akartak egyesülni, hogy azután közös erővel támadják meg Taskentet.⁴² Ebben a harcban részt vett a 4. turkesztáni lövészezred (amelyben 618 magyar internacionalista volt),⁴³ valamint a Pacsandó parancsnoksága alatt levő internacionalista tüzérüteg is.⁴⁴

A harcok a sivatagban igen nehéz körülmények között folytak: a 45—55 fokos hőség és a vízhiány nehezítette a csapatok tevékenységét. A nehézségek ellenére a vörösgárdisták érzékeny csapásokat mértek az ellenségre és azt a kara-kumi sivatagba szorították vissza. Az ellenforradalmi csapatok kénytelenek voltak visszavonulni egészen Bajram-Aliig.

Ebben az időben a Vörös Hadsereg jelentős sikereket ért el a többi turkesztáni arcvonlon is. A hadi helyzetet illetően Turkesztánban 1918 július végére általános javulás állott be. Az imperialisták kénytelenek voltak belátni, hogy az eszerek és mensevikek anyagi-katonai támogatásával, a rejtett intervencióval nem mennek semmire, új módszerekhez kell folyamodniuk.

³⁵ Izdanyije bjuro VKP(b)-N-szkjo császtjy, 1938. 5. o. — Gépelt másolat a szerző birtokában.

³⁶ VHKA. 5019. f. 1. o. 16. e. h. 84. l.

³⁷ Bojevoje szodruzsesztvo trugyácsihszjá zárubezsnihsztrán sz národámi Szovjetszkjo Rossziji (1917—1922) Moszkva, IZDATYELYSZTVO „SZOVJETSZKÁJA ROSSZIJÁ” 1957. 399. o.

³⁸ Magyar Hadirokkant-Hadifogoly Híradó, 1948. február 28. sz.

³⁹ VHKA. 5019. f. 1. o. 16. e. h. 78. l.

⁴⁰ Uo. 82. l.

⁴¹ Taskent megyei All. Arch. 10. f. 1. o. 53. e. h. 3. l.

⁴² A. I. Zeveljev: i. m. 217. o.

⁴³ VHKA. 157. f. 2. o. 762. e. h. 3. l.

⁴⁴ Uo. 10. l.

Augusztus elején az angolok nyílt intervenciót kezdtek Szovjet-Turkesztán ellen.

A Vörös Hadsereg egységeinek júliusban megindított sikeres támadásai augusztusban is folytatódtak. 6-án a Vörös Hadsereg csapatai elfoglalták Peszki és Ucs-Ádzsi állomásokat. A harcokban különösen kitűnt a kazáni ezred.⁴⁵

1918. augusztus 7-én a Vörös Hadsereg osztagai elfoglalták Rávnyninát, majd 12-én megkezdték Bajram-Ali ostromát. Itt az ellenség a kiszáradt Murgáb folyó mentén ásta be magát, építette ki védőállásait.⁴⁶

1918. augusztus 12-én azonban az angol reguláris csapatok Artik állomásnál (100 km-re Ashabadtól) átlépték az iráni—szovjet határt és Bajram-Ali környékén csatlakoztak a fehérgárdisták védelmi állásaihoz. Erre az intervencióra az angolok már régen készültek, hiszen már 1918 elején megszállták egész Iránt, csapatokat vontak össze a határmentén, s márciusban már a Kaszin-túli terület határán állomásoztak. 1918 nyarán Meshedben Malleson angol tábornok vezetésével megalakították az intervenció katonai missziót. Június végén — július elején az ellenforradalmárok tárgyalást kezdték Malleson tábornokkal és segítséget kértek tőle. Megállapodásuk eredményeként Artik környékén már július 28-án megjelentek az angol csapatok. A nyílt intervenciót az általános oroszországi helyzet is sürgette. Július végén Bakuban is elbukott a szovjethatalom. A fiatal Szovjet Tanácsköztársaság minden oldalról a külföldi intervenciók gyűrűjébe szorult, ekkor még egyedül Turkesztánban nem voltak intervenció alakulatok. Az angol csapatok első támadása kudarcot vallott. A Vörös Hadsereg egységei augusztus 13-án Bajram-Alinál, augusztus 16-án Mervnél mértek vereséget az angol és az ellenforradalmi erőkre.

A Kaszin-túli arcvonalon levő vörös egységeknek (5—6000 fő) az ellenség kétszeres túlerejével kellett megküzdeniük. A mervi győzelem a sikeres haditervnek volt köszönhető: két páncélvonat — a tüzér és a géppuskás — egy időben kezdte meg harctevékenységét s jobbról a kazáni ezred, balról pedig a zslobini osztag gyalogsága fedezte. E harci tevékenységet támogatta a Pacsandó vezette internacionalista tüzérosztag tüze. Ezekről a harcokról Tyimoszkov a következőképpen emlékezik vissza:

„A kazániai és a zslobinai szuronyrohamra mennek... A kanálisokból és öntözőcsatornákból kivert ellenség szökik. De a mervi oázis akkor az egész Kaszin-túli terület éléstára volt és ezért az ellenség — bármibe kerüljön — tartani akarta ott magát. Sikertült az ellenségnek friss angol és fehérgárdista hadsereget bedobnia és új védővonalat elfoglalnia a második fő öntözőcsatornában (keletről Mervtől), s felrobbantva a vasúti hidat, megállítania menekülő katonaságát... A Mervért folyó harc két napig tartott.”⁴⁷

E harcok során sok munkás, dehkán és volt hadifogoly csatlakozott a harcoló vörös csapatokhoz. Erről Náder Ferenc így emlékezik meg:

„Még 1917 folyamán Mervbe kerültem, ahol a szakmámban dolgoztam. Közben a fehérek elfoglalták a várost. Engem a városból behurcoltak a fehérek: ütöttek, vertek bennünket. Azt mondogatták, hogy sok a magyar a vörösöknél és ezért nektek kell lakolnotok... A legközelebbi éjszaka megszöktem a táborból. Másnap reggel arra ébredtem, hogy a vörösök tüzérsége lövi az állomást. Ekkor kimentem a város szélére, ahonnan láttam, hogy

⁴⁵ Turkménisztán v period inostránnoj vojennoj intervenciji i grázdánszknoj vojni (1918—1920). Szbornyik dokumentov. TURKMENSZKOJE GOSZUDARSTVENNOJE IZDATYELSZTVO. ASHABAD. 1957. 86—87. o.

⁴⁶ Turkménisztán... 88. o.

⁴⁷ Oktyábrjszkájá Szocialiszticeszkájá revolucijá i grázdányszjkájá vojná v Turkesztánye. GOSZIZDAT, Taskent, 1957. 400. o.

a távolból rajvonalba jön a szabadságot hozó Vörös Hadsereg. Ráeszméltem, hogy nekem ő közöttük van a helyem. Az első ember, aki megszólított vagy akit megszólítottam, Sziklai Sándor elvtárs volt. Megkértem, tegye lehetővé, hogy én is fegyverrel a kézben harcolhassak velük együtt. Azt hiszem fél óra sem telt el és én is közöttük meneteltem.”⁴⁸

Mervből egy vörös osztagot küldtek az ostromlott és nehéz helyzetben levő kuskai vár helyőrségének segítségére.⁴⁹

Merv után a Vörös Hadsereg elfoglalta Garib-Ata, Dort-Kuju, Tedzszen városokat és Dusak felé közeledett.

A fehérgárdista-nacionalista erők és az intervenciós csapatok Kaahka erődjé felé menekültek, amelyet már előzőleg megerősítettek védősáncokkal és amely a vasútvonal felől is védve volt. 1918. augusztus 19-én Meshedben az eszer-mensevik „kormány” képviselői és Malleon tábornok között megállapodás jött létre, melynek értelmében az angolok lőszert, repülőgépeket, géppuskákat és más katonai felszerelést ígértek a fehéreknek. E katonai segítség fejében az ellenforradalmárok odaajándékozták az angoloknak a kaspi-tengeri és a krasznovodszki kikötő összes hadihajóit, valamint a teljes vasúti felszerelést, jogot adtak az angoloknak arra, hogy kivonulásuk esetén magukkal hurcolhassák a Kaspin-túli terület kincseit, értékeit, gyapotját, olaját, amit pedig nem tudnak elszállítani (a hidakat, vasúti síneket, olaj- és más bányák felszerelését), azt megsemmisíthetik, felrobbanthatják. E megállapodásuk a Kaspin-túli területet angol gyarmattá változtatta.⁵⁰

Az újonnan érkezett angol csapatok egy részét Krasznovodszkban, Kizil-Árvátban és Ashabádban helyezték el, zömüket pedig Kaahkában küldték. A jól felszerelt angol csapatok megérkezése állította meg az ellenforradalmárok fejvesztett futását. Az angol csapatokkal megerősített ellenforradalmi egységek megszállták a Krasznovodszk-Kuska-i vasútvonalat. Az elfoglalt területen vad önkényuralmat és terrort vezettek be.

A Vörös Hadsereg egységei augusztus 26-án megkezdték első támadásukat Kaahka ellen. A harcokban részt vett a kazáni ezred, a popovszkij és a zslbinszkij osztag, valamint az 1. turkesztáni szovjet ezred. Mindegyik csapattestben szép számmal voltak magyar internacionalisták.⁵¹

„Kaahka fekvése katonai szempontból nagyon alkalmas volt a védelemre. Jobboldalt Krasznovodszk felé a végtelen kara-kumi homoksvatag terült el, amit az ellenség tüzérése, aknavetői és géppuskatüze nagyszerűen tudott védeni. Baloldalt pedig a perzsa Kopet-Dág hegylanc húzódott végig a város mellett (ennek a hegylancnak a magassága ezen a részen elérte a 3000 méter magasságot is), amely kitűnő természetes védővonalat nyújtott az ellenségnek... A fehérek oldalán még egy hatalmas szövetséges volt: a »Nyár generális«, a rettenetes trópusi 50—60 fokos hőség. Borzalmas volt a vízhiány. A homok napközben egy pár óra alatt annyira átmelegedett a merőben tűző nap sugaraitól, hogy nem lehetett leülni. Felülről a nap tüze és alulról a homok forrósága égette az embereket. Az emberekből és az állatokból csakhamar kiizzasztott minden nedvességet. A finom, apró homokpor pedig fokozatosan belepte az embereket, kiszárította a torkukat, beszívárgott tüdejükbe és pokoli szomjúságot idézett elő. Vízünk pedig nagyon korlátozott mennyiségben volt. Voltak ütközetek, amikor egész 24 órára egy kulacs víz jutott, mert a vízutánpótlás nem érkezett be. Szigorúan őrizni kellett a géppuska-

⁴⁸ Náder Ferenc visszaemlékezése. Saját gyűjtés.

⁴⁹ Turkménisztán v period inostrannojo vojennoj intervenciji i grázdánszkvoj vojni (1918—1920). TURKMENSZKOJE GOSZUDARSTVENNOJE IZDATYELYSZTVO. ASHABAD. 1957. 92—93. o.

⁵⁰ A. I. Zeveljev: i. m. 234—235. o.

⁵¹ VHKA. 5019. f. 1. o. 16. e. h. 95. l.

tartályok vizét is, hogy ki ne igyák. Az emberek és az állatok egyaránt nap-szúrást kaptak... Ilyen körülmények között természetes, hogy az ember harcképessége lényegesen csökkent. A kaahkai támadások alkalmával sok bajtársunkat ott kellett hagynunk a homoksvatagban. Akik szomjan pusztultak el, azokat a sakálot temették el” — írta Sziklai Sándor „Hadifoglyokból szabadságharcosok” c. elbeszélésében.⁵²

A Vörös Hadsereg egységei felbuzdulva az előbbi napok sikerein, a Kaahka elleni első támadást kellő előkészítés nélkül kezdték meg. Ez a roham azonban kudarcba fulladt.

A kudarc nem keserítette el a harcosokat. Két nap múlva, augusztus 28-án — egy napi előkészítés után — újabb támadást intéztek Kaahka ellen. Először sikerrel járt támadásuk, elfoglalták Kaahka északi részét, behatoltak a vasútállomásra, ekkor azonban az angolok fehér zászlót tűztek ki s tárgyalásba kezdtek a vörös egységekkel, közben összevonták tartalékerőiket s váratlanul oldalba támadták és visszavonulásra kényszerítették a vörös csapatokat.⁵³ Ebben a harcban a kazáni ezredet érzékeny veszteség érte, súlyos sebbel az angolok fogságába került az ezred politikai komisszárja, a fiatal Ginzburg. Elesett a zslobini osztag parancsnoka, Rosenberg Jenő internacionalista és sokan mások.

E harcok után a kazáni ezred, a zslobini osztag, a két páncélvonat és a tüzéség még két alkalommal intézett sikertelen támadást Kaahka ellen, így augusztus 26—szeptember 18. között négy alkalommal ostromolták a vörös egységek az erődítményt, de egyszer sem sikerült bevenniük.⁵⁴

A kazáni ezredet 1918. szeptember 1-től a hősi halált halt Ginzburgról nevezték el.⁵⁵

A hadihelyzet, az angol intervenció arra készítette a Turkesztáni Központi Végrehajtó Bizottságot és a Népbiztosok Tanácsát, hogy 1918. augusztus 27-én tartott együttes ülésen meghirdesse a terület lakosságának mozgósítását és általános katonai kiképzését. Intézkedéseket hoztak az éhínség megszüntetésére is. Tovább folytatták az ipar és kereskedelem államosítását, s azt fokozott mértékben az arcvonal szolgálatába állították. Ezek az intézkedések megmentették a hadsereget és a lakosságot az éhhaláltól, megjavították a köztársaság katonai és gazdasági helyzetét, hozzájárultak a további katonai sikerekhez.

A negyedik sikertelen kaahkai támadás után Zinovjev főparancsnok, figyelembe véve a jelentékeny embervesztéseket és a gyorsan csökkenő lőszer-tartalékot, úgy határozott, hogy azokat a csapatokat, amelyek két hónapon keresztül hősiessé harcot folytattak Csárdzsujtól Kaahkáig, az arcvonalról a hátsószögbe küldi feltöltésre és pihenésre. A kaahkai harcok után az I. turkesztáni ezred — amelyben ekkor 650 internacionalista volt⁵⁶ — Bajram-Ali-ba ment, a zslobini osztagot Mervbe küldték, a kazáni ezredet — amely a leggazdagabb hadifelszereléssel rendelkezett — Csárdzsujba irányították, ugyancsak ide vonult vissza az 1. sz. harci páncélvonat, amelyben szintén sok magyar internacionalista volt.⁵⁷

A csapatok átirányításával erkölcsi hatást is akartak gyakorolni Buharára, mely ebben az időben ugyancsak mozgolódní kezdett. A pihenésre és feltöltésre küldött alakulatok helyét új egységek töltötték be: az I. taskenti vörösgárdista osztag — 1917 decemberében alakult főleg vasúti munkásokból,

⁵² Magyar Hadirokkant-Hadifogoly Híradó, 1948. február 28.

⁵³ Turkménisztán... 105—106. o.

⁵⁴ Oktyábrszkájá... 394—396. o.

⁵⁵ VHKÁ. 5019. f. 1. o. 16. e. h. 74. l.

⁵⁶ Bojevoje szodruzsesztvo... 399. o.

⁵⁷ Oktyábrszkájá szoc. revoljucijá... 284. o.

közöttük szintén sok magyar internacionalista volt —, a II. taskenti osztag, a csárdzsui, cseljabinszki, szamarkandi, ferganai vörösgárdista osztagok és még több más kisebb csoport. A csárdzsui, a szamarkandi és a ferganai osztagokban ugyancsak voltak magyarok.⁵⁸ Snozek Pál visszaemlékezése alapján a ferganai osztagban 50 magyar internacionalista volt ebben az időben.⁵⁹

A hadihelyzet egyre rosszabbodott. Az aktyubinszki arcvonalon Dutov atamán egységei Aktyubinszkit és Taskentet fenyegették. A hátszágban illegálisan működő ellenforradalmi szervezetek fokozták működésüket. Az angolok is újabb erősítést kaptak: egy lovasezeredet.

1918. október 9-ről 10-re virradó éjszaka az angolok Ármán-Szágát állomástól északra és délre összpontosították fő erőiket. Tervük az volt, hogy váratlanul megtámadják az állomást, bekerítik az ottlevő vörösgárdistákat és megsemmisítik őket. A baszmacsok egyik vezérének Ázisz kánnak egységeivel el kellett volna vágnia a Dusák-Takir vasútvonalat, hogy a vörös egységek ne tudjanak keletre visszavonulni. Az intervenciók azonban elszámították magukat. A vörösgárdisták harc nélkül feladták Ármán-Szágát állomást és 10 kilométernyire vonultak vissza keletre.

Október 13-ról 14-re virradó éjszaka váratlan támadás érte Dusák állomást, ahol a ferganai és a szamarkandi vörösgárdista osztag és egy alakulóban levő lovasezred tartózkodott. Mindhárom vörösgárdista egységben harcoltak volt magyar hadifoglyok is. Az osztagparancsnokok 13-án Mervbe utaztak arcvonalértekezletre. A dusaki vasútállomáson szerelvények állottak lőszerrel, robbanóanyaggal, élelmiszerrel és takarmánnyal megrakva, itt volt az egészségügyi szerelvény is.⁶⁰

A támadó angol—indiai csapatok létszáma 4000 főt tett ki s jelentős tüzérségi és légierőt is harcba vetettek. Jobbról az orosz fehérgárdisták, középen az angolok, balról pedig a türkmén gyalogság és lovasság támadott. A fehérek tüzérsége gránátokkal árasztotta el a vasútállomást és az ott veszteglő teherszállító vonatokat. A robbanások következtében borzalmas tűz ütött ki, a lángtenger elborította az egész állomást. Égtek a vagonok, meggyulladt az olaj, felrobbant a dinamit. Rengeteg vörösgárdista és vasutas sebesült meg, nagyon sokan hősi halált haltak. Az alakuló lovassági ezred — kötelékében szintén sok magyar volt — teljes egészében elpusztult a vasútállomás védelmének.⁶¹ A szinte reménytelen helyzetbe került vörösgárdisták azonban nem rakták le a fegyvert, hanem hőiesen harcoltak tovább, majd szervezetten visszavonultak. Az angolok és a fehérgárdisták bevonultak a vasútállomásra, szörnyű mészárlást hajtottak ott végre, egyenként kaszabolták le a vasutasokat és a sebesült vörösgárdistákat.⁶²

Dusak elvesztése teljesen elzárta az állomástól nyugatra működő vörösgárdista osztagokat hadtápjuktól. De sem a parancsnokok, sem a harcosok nem vesztették el fejüket, hanem azonnal hozzákezdtek az ellencsapás tervének kidolgozásához. Az I. taskenti osztag azt a feladatot kapta, hogy a vasútvonaltól délre kezdje meg támadását, a Szokolov parancsnoksága alatt működő cseljabinszki, moszkvai, és a II. taskenti osztag pedig azt az utasítást kapta, hogy a vasútállomástól északra, közvetlenül Dusak ellen indítsa támadást. A szorongatott helyzetben, teljesen bekerített osztagok segítségére sietett a Bajram-Aliből és a Mervből odairányított tartalék: a nagyrészt magyarokból álló I. turkesztáni és zslobini ezred.⁶³ A balszárnyat az I. turkesz-

⁵⁸ I. Sz. Szologubov: Inosztránnije kommunisztii v Turkesztánye. GOSZIDZAT UZBEK-SZKOJ SZSZR. Taskent, 1961. 110. o.

⁵⁹ Saját gyűjtés.

⁶⁰ Turkménisztán... 138—143. o.

⁶¹ Sz. P. Tyimoskov: i. m. 75—76. o.

⁶² Turkménisztán... 140—144. o.

⁶³ Turkménisztán... 143. o.

táni és a visszavonuló egységek képezték, s az volt a feladatuk, hogy délről vegyék körül az ellenséget és intézzenek támadást Dusak ellen. A jobbszárnyat a zslobini ezred és az ugyancsak Dusakból visszavonuló vörösgárdista osztag alkotta, s az volt a feladatuk, hogy északról támadjanak. Először a balszárny közelítette meg az ellenséget s „hurrá” kiáltással indult szuronyrohamra, megsemmisítette az ellenséget és elsőnek tört be a vasútállomásra és a lakótelepre. A támadó vörösgárdistákat tüzérségi tűzzel a Pacsandó vezette internacionalista taskenti tüzérségi harci osztag támogatta.⁶⁴

A városba bevonuló vörösgárdisták szeme elé borzalmas látvány tárult, a dusaki vasútállomáson szörnyű füst volt, a levegőt pedig az elégett emberi hús szaga töltötte be, a harcosok mindenütt bajtársaik borzalmasan megcsontított holttestébe ütköztek. A vörösgárdisták felháborodásukban oly hevesen rontottak az ellenségre, hogy az fejvesztetten menekült Kaahkáig. Mivel azonban a vörösök lovassága szinte teljes egészében elpusztult a dusaki harcokban és ismét vízhiány támadt, az ellenséget nem tudták üldözni. A szovjet csapatok rengeteg hadifelszerelést zsákmányoltak.⁶⁵

A dusaki kudarc feletti dühében az angol parancsnokság borzalmas cselekedetre vetemedett: parancsot adott Ázisz kánnak, hogy az október 14-ről 15-re virradó éjszakán támadja meg Tedzszen városát, gyilkolja le a város apraját-nagyját és változtassa a várost romhalmazzá. A kán bandája hűségesen teljesítette ezt a parancsot, az egész várost kipusztították és felégették, alig sikerült egy pár embernek elmenekülnie.⁶⁶

A Vörös Hadsereg dusaki győzelmének óriási jelentősége volt: „a szovjetunióbeli polgárháború — írja Tyimoskov — egész folyamán a dusaki támadás volt az angol csapatoknak Turkesztán területén végrehajtott első és utolsó támadása. A dusaki vereség az angol parancsnokságnak oly lecke volt, amelyre egész turkesztáni intervenciójuk folyamán emlékezett. A dusaki vereség arra kényszerítette az angolokat, hogy turkesztáni hódító politikájukban továbbra is a fő súlyt ismét a belső ellenforradalomra, a belülről kiinduló polgárháborúra alapozzák.⁶⁷

A dusaki harcok következtében a Vörös Hadsereg is nagy veszteségeket szenvedett emberben, lőszerben, lóállományban és más hadifelszerelésben. Leégett a vasútállomás, a hadi tartalékok teljesen elpusztultak. Az arcvonalhoz legközelebb levő várost, Tedzsent az ellenség teljesen elpusztította. Október 29—november 13. között a Kaspin-túli arcvonal Vörös Hadseregének egységei hadászati okokból visszavonultak Ravnyináig s 1918 végig nem is bocsátkoztak nagyobb harcokba.

Október 22-én a Turkesztáni Kommunista Párt Központi Végrehajtó Bizottsága táviratot küldött Moszkvába a Népbiztosok Tanácsához, Leninhez, tájékoztatva őt a turkesztáni helyzetről, azokról a rémtettekről, amelyeket az intervenciók Dusaknál és Tedzszenben elkövettek, arra kérte a Központi Népbiztosok Tanácsát, juttassa el tiltakozását az összes civilizált államokhoz és hozza e borzalmakat egész Európa és Ázsia proletárjainak tudomására.⁶⁸

A Turkesztáni Kommunista Párt egy sor intézkedést hozott a köztársaság védelmi helyzetének megerősítésére, különösen a munkásosztály mozgósítására. „Az összes vasúti munkásokhoz” írott felhívásában ez állt: „A proletáriátus életében bekövetkezett a döntő pillanat, amikor eldől a szocialista forradalom életének vagy halálának a kérdése. Eljött a végső óra, meg kell

⁶⁴ TSZSZR Közp. Áll. Arch. 298. f. 3. o. 126. e. h. 1. 1.

⁶⁵ Turkmenyisztán . . . 138—143. o.

⁶⁶ Sz. P. Tyimoskov: i. m. 79—80. o.

⁶⁷ Uo. 80—81. o.

⁶⁸ Sz. P. Tyimoskov: i. m. 82. o.

tenni az utolsó erőfeszítéseket és vissza kell verni az ellenséget”.⁶⁹ A felhívás utáni napokban sikeresen zajlott le a 18—45 év közötti szakszervezeti munkások mozgósítása is.

Azoknak a sikereknek híre, melyeket a Vörös Hadsereg a keleti arcvonalon Kolcsak ellen ért el, megerősítette a dolgozóknak azt a hitet, hogy hamarosan bekövetkezik Turkesztánnak Szovjet-Oroszország központi részével való egyesítése.

1918. november 26-ra összehívták a Vörös Hadsereg és a Vörös Gárda I. turkesztáni kongresszusát. A kongresszus munkájában 200 küldött vett részt. Az elfogadott határozatok hozzájárultak a Vörös Hadsereg védelmi képességének és fegyelmének erősítéséhez. A kongresszus felhívással fordult a harcosokhoz:

„Nálunk az angol imperialisták gyarmati törekvései a reguláris angol hadseregnek ashabadi arcvonalon való megjelenésében nyilvánult meg. Míg ezelőtt az angol imperialisták csak anyagi segítséget nyújtottak az ellenforradalmároknak, most — és nemcsak a Kaspin-túli arcvonalon — szemtől szembe találkozhattunk az imperialistákkal.

Turkesztán Vörös Hadseregének és Vörös Gárdájának kongresszusa úgy véli, hogy csak erejének teljes megfeszítésével, egységeinek és minden harcosának szolidaritásával, forradalmi vasfegyelemmel, egyesített forradalmi erővel tud sikeresen harcolni. A kongresszus kijelenti, inkább kész meghalni, mint feladni az elfoglalt állásokat, amelyeket a proletáriátus vívott ki, bizik Nyugat-Európa elvtársainak mielőbbi segítségében; felhívja a proletáriátust és szegényparasztságot a proletár forradalom védelmére.”⁷⁰

A nyári és az őszi harcok csaknem teljesen felemésztették Szovjet-Turkesztán haditartalékait, utánpótlás nem volt. Taskentben ugyan elkezdtek töltenyeket gyártani, de azoknak 50%-a selejt volt: a golyók beragadtak a puskacsőbe. A turkesztáni vörös csapatokat az a veszély fenyegette, hogy lőszer nélkül maradnak. Az a lőszer- és fegyverszállítmány, amelyet november elején kaptak meg — Lenin utasítására — Asztrahányból, tette lehetővé a vörös csapatok számára, hogy folytassák a harcot s 1918 végén — 1919 elején sikereket érjenek el a különböző arcvonalakon.⁷¹

1918 november végén az angolok újabb egységeket küldtek a Kaspin-túli területre, de fő módszerük nem a nyílt támadás volt, hanem teljes erővel bevetették „Malleon pokolgépezetét”: a kémeket, gyilkosokat, szabotőröket, akiket minden szervbe beépítettek, még a köztársaság kormányába is. A Népbiztosok Tanácsa több fontos intézkedést hozott az ellenforradalmi szervezetek felszámolására, de ezeket az intézkedéseket a belső ellenség minden igyekezetével elszaboltálta, megakadályozta az ellenforradalmárok leleplezését és szétzúzását.

Az arcvonalakon is romlott a helyzet. Az angolok újabb erősítéseket kaptak. Azisz kán bandája hátbatámadta a vörös csapatokat. E nehéz helyzet következménye volt a Népbiztosok Tanácsa 1918. december 24-én hozott határozata, mely kimondta: „Az Orosz Föderáció Központi Szovjetjéhez hasonlóan a Turkesztáni Köztársaságot katonai táborra nyilvánítjuk, a velejáráó összes következményekkel”.⁷²

Ebben a nehéz politikai, gazdasági és katonai helyzetben ült össze Taskentben 1918. december 17—29. között a Turkesztáni Kommunista Párt II. kongresszusa. A kongresszus megállapította, hogy az intervenciókkal és a belső

⁶⁹ Üzbég SZSZK Közp. Áll. Arch. R—25. f. 1. o. 71. e. h. 48. l.

⁷⁰ Iz isztorijii grázdánszkoj vojni v SZSZSZR, GOSZIZDAT, Moszkva, 1960. 1. köt. 433—434. o.

⁷¹ Sz. P. Tyimoskov: i. m. 84—85. o.

⁷² VHKA, 125. f. 1. o. 173. e. h. 70. l.

ellenforradalmárokkal vívott harcban a pártnak az a feladata, hogy tovább erősítse a proletáriátus és a dolgozó dehkánok szövetségét, erősítse a helyi szovjeteket és fokozza a köztársaság védelmi képességét, elsősorban úgy, hogy nemzetiségekre való tekintet nélkül növelni kell Turkesztán Vörös Hadseregének létszámát és a legjobb párttagokkal kell megerősíteni a Vörös Hadsereg sorait.⁷³

December 27-én illegálisan ülést tartottak a „turkesztáni katonai szervezet” még szabadon levő képviselői, a „baloldali” és jobboldali eszerek, a volt tisztek és a bolsevik pártba befurakodott, a köztársaság hadügyi népbiztosává kinevezett áruló Oszipov emberei. Az angolok és amerikaiak utasítására valamennyi ellenforradalmi szervezet és kémszervezet az ún. „ideiglenes bizottság” vezetése alatt egyesült és határozatot hozott szovjetellenes felkelés kirombantására. A felkelés igazi szervezői sir Mackertney, Bailey ezredes, Blacker százados, Malleson angol tábornok és Etherton alezredes voltak, ezek közül a legfőbb, közvetlen irányító Bailey ezredes volt, aki Taskentben tartózkodott. Oszipov azt a feladatot kapta, hogy vonja össze Taskentben a számukra megbízható egységeket. December 10-én a „baloldali” eszer Koluzájev osztaga élén meg is érkezett Taskentbe. Azáltal, hogy Koluzájev osztaga ott hagyta a Kaspin-túli arcvonalat, nagyon meggyöngítette a forradalmi seregek helyzetét s lehetőséget nyújtott az angol csapatok Taskent ellen irányuló támadására. Csak a kommunisták hősiességének volt köszönhető, hogy a feszült helyzet hamarosan rendeződött.⁷⁴

1919. január 18-ról 19-re virradó éjszakán kirobbant a taskenti szovjetellenes felkelés. Január 18-án éjjel Oszipov hadügyi népbiztos — hamis ürüggyel — 14 népbiztost hívott össze a 2. ezred laktanyájába s valamennyiüket kegyetlenül legyilkoltatta. Ez volt a jel a katonai diktatúra bevezetésének kihirdetésére. Az „ideiglenes bizottság” hamarosan különböző felhívásokkal fordult a néphez. E dokumentumokban nem fedték fel nyíltan céljaikat, szovjeteket követeltek, de olyanokat, amelyeket „a szabad dolgozó nép választ”. Egyik felhívásukban Oszipov és a köréje sereglett ellenforradalmárok azt ígérték, hogy megnyitják az ashabadi arcvonalat. Igyekeztek elleplezni azt a törekvésüket, hogy ily módon akartak egyesülni a Kaspin-túli területen levő angol intervenciók erőivel. Ez a felhívás azonban sok félrevezetett embernek felnyitotta a szemét.⁷⁵

Oszipov mindenképpen növelni akarta fegyveres erejét, s ezért felszólította a kazáni ezred parancsnokát, hogy azonnal jöjjön egységével Taskentbe. Ezzel az intézkedésével a Kaspin-túli arcvonalról elvonta volna a legharcedzettebb és legjobban felszerelt ezredet s ily módon megkönnyítette volna fent jelzett tervét. Január 19-én egy ellenforradalmi géppuskás osztag vonult ki a vasútvonal mentére, hogy megakadályozza a bolsevikok segítségére induló csapatok megérkezését. Taskentben ostrom alá vették a vasúti javító főműhelyt, az erődöt, a hadászatiilag fontos pontokat, a telefon- és távíróközpontot. A vasúti javító főműhelyt és a taskenti erődöt nem sikerült a kezükbe kaparintani, mindkettő a szovjethatalom híveinek kezében maradt. Január 19-én reggel a vasúti főműhely bolsevik munkásai gyári szirénákkal hívták össze az objektum munkásait, itt gyülekeztek a szovjethatalomhoz hű fegyveres erők: a 4. turkesztáni ezred (amelyben sok internacionalista volt) és más katonai egységek. A főműhelyben több mint 1500, a szovjethatalmat élete árán is megvédeni kész munkás és vörösgárdista gyűlt össze. Amikor a gyűlés tudomására hozták, hogy meggyilkolták Szovjet-Turkesztán leg-

⁷³ Turkesztánszkij Kommunyiszti ORGÁN KRAJKOMA KPT, 1919. január 17.

⁷⁴ A. I. Zevetjev: i. m. 263–264. o.

⁷⁵ Oktyábrszkájá revolyucijá . . . 319. o.

jobb fiait, a 14 bolsevik népbiztost, a jelenlevők azt követelték, hogy azonnal fegyverezzék fel őket és vessék be az ellenforradalmárok elleni harcba.⁷⁶ A „Szabadság Háza”-ban levő bolsevik pártduzsina is felvette a harcot az ellenforradalmárokkal s csak akkor vonultak vissza, amikor teljesen elfogyott a lőszerük és elpusztult a harcosok fele.

Január 20-án a várban levő helyőrséget — amelynek többsége hadifoglyokból tevődött össze (összesen 8000 ember) — felkereste egy tiszt, aki Oszipov üzenetét hozta s beszéde végén közölte a kivégzett népbiztosok névsorát. A gyűlés a bolsevik vörösgárdisták javaslatára azt a határozatot hozta, hogy a végsőig harcol a szovjethatalomért: „Mi, a vár helyőrségének vöröskatonái, határozottan tiltakozunk bármely diktátor ellen és utolsó csepp vérünkig védelmezni fogjuk erődítményünket — a várat.”⁷⁷ Az objektum harcosai: mind a tüzérség, mind a géppuskások — akik között különösen sok magyar volt — tüzet nyitottak az ellenségre.

A munkásosztagok és a vár helyőrsége megrohanta az ellenforradalmárokat. Az éjszaka leple alatt a várból jelentős mennyiségű lőszer szállítottak a munkásosztagok számára. Különösen hősiesen harcoltak az üzég kommunisták, a muzulmán gyalogos tanfolyam hallgatói, valamint a várban levő magyar internacionalisták.

1919. január 21-én 14 órára Taskentben végleg leverték az ellenforradalmi összeesküvést. Oszipovnak és a többi vezető ellenforradalmárnak sikerült Buharába menekülnie.

Január 21-én este összeült az Ideiglenes Katonai Forradalmi Tanácsnak, a Turkesztáni Központi Végrehajtó Bizottságnak és a Taskenti Szovjet képviselőinek értekezlete, ahol határozatot fogadtak el, hogy a Turkesztáni Tanácsok VII. kongresszusának összehívásáig Ideiglenes Forradalmi Tanácsot választanak a területi szervek életbenmaradt képviselőiből, főleg bolsevikokból.

Január 23-án Leninnel és Szverdlovval közölték a taskenti eseményeket. Szverdlov január 25-én a következő választ küldte:

„... meg vagyunk győződve, hogy bátran viszik végbe a szovjethatalom helyreállítását és megerősítését. Napok kérdése, hogy a Szovjet Köztársaság Vörös Hadserege egyesüljön az Orenburg másik oldalán harcoló egységekkel... Küldünk Önöknek párt- és szovjet munkásokat. Szverdlov, a Központi Végrehajtó Bizottság elnöke.”⁷⁸

Az Oszipov-lázadás kezdetén az internacionalisták egy része — különösen a „baloldali” eszer Koluzájev osztagában levő internacionalisták — nem látták tisztán a helyzetet s Oszipov parancsait végrehajtották. Ebben az időben Taskentben tartózkodott az internacionalista légió, egy géppuskás osztag, egy páncélvonat, amelynek géppuskásai zömmel magyar internacionalisták voltak, valamint egy lovasszáhad. Amikor a megtevesztett internacionalisták megtudták, hogy Oszipov meggyilkoltatta a 14 népbiztost, azonnal átálltak a lázadók ellen harcoló munkásokhoz. A légió, a páncélvonat és a lovasság harctevékenysége, a forradalmi munkásosztály mellé állása döntően befolyásolta a lázadás további sorsát. A várban levő géppuskás osztagot szinte teljes egészében magyar internacionalisták alkották.

Az internacionalisták kezdeti ingadozásának az volt az oka, hogy nem voltak politikailag eléggé tájékozottak, nem ismerték ki magukat a helyzetben. Az ellenforradalmárok élén a hadügyi népbiztos Oszipov állt, aki a bolsevik

⁷⁶ Üzbekisztán KP Közp. Biz. Pártarchivuma, Párttörténeti f. az összeesküvésről szóló egy-
ség 1. sz. 130. l.

⁷⁷ MLI. Közp. Arch. 122. f. 3. o. 76. l.

⁷⁸ SZSZSZR OF Közp. All. Arch. 1352. f. 63. o. 397. e. h. 97. l.

párt és a TKP központi szervének is tagja volt s jó ideig ügyesen léplezte felkelésének igazi okát s azt hangoztatta, hogy csak az elkövetett hibákat akarják kijavítani.⁷⁹ A nemrég alakult Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Területi Bizottsága még nem végzett politikai felvilágosító munkát az internacionalisták között. Az internacionalisták e politikai tájékoztatatlansága sok véráldozatba került.⁸⁰

A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Területi Bizottsága és a Turkesztáni Kommunista Párt ettől kezdve rendszeres politikai munkát végzett a volt hadifoglyok és az internacionalisták között, állandóan tájékoztatta őket a politikai helyzetről. A Forradalmi Katonai Tanács január 23-án a Kaspin-túli arcvonalra küldte képviselőit, hogy beszéljenek a harcosoknak a taskenti lázadásról. A kiküldött elvtársak felkeresték Szamarkand városát is. Csárdzsujban a kazáni ezred gyűlésén tájékoztatták a hadbainduló egység harcosait, akik határozatukban kifejezték a szovjethatalom iránti hűségüket, amelynek védelmében készek életüket is áldozni.⁸¹

Szovjet-Turkesztán katonai helyzete az antant második hadjáratának időszakában

1919. január 15-én az Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Franciaország és Kolcsak részéről egyezményt írtak alá, melynek értelmében a külföldi intervenció csapatok és a fehérgárdisták koordinált támadást kezdenek a keleti arcvonalon. Ugyancsak ennek a tervnek az alapján más arcvonalakon is támadást készítettek elő. Azt tervezték, hogy angol és a belső ellenforradalmi csapatok Turkesztánba is támadást indítanak.

Az angolok célja az volt, hogy tavaszra meghódítják egész Szovjet-Turkesztánt. Todd angol ezredes egy későbbi időben írt munkájában erről így számolt be: „Indiából olyan parancsok érkeztek, hogy a Kaspin-túl levő brit csapatok legkisebb osztágát sem szabad egy Mervnél tovább terjedő támadásnál nagyobb kockázatnak kitenni; ezért azt terveztük, hogy a fehérgárdistáknak a bolsevikok ellen vívott harcaihoz nyújtunk további támogatást. Reméltük, hogy a tavaszi hadjáratlal kiszorítjuk a bolsevikokat Turkesztánból és véget vetünk annak az Indiát fenyegető veszélynek, amely a bolsevikok további közép-ázsiai uralmában rejlett.”⁸²

1919 elején az arcvonalon csak helyi harcok folytak. A kazáni ezred például január 10-én a szamarkandi pihenés és felerősítés után Ucs-Ádzsi-Rávnyna vonalán foglalt állást és 19-én megkezdte a harcot Anaszikovo állomás elfoglalásáért, ez a harc azonban a kellő előkészítés hiánya és szervezetlenség következtében kudarccal végződött.⁸³

Az 1919-es év a polgárháború legnehezebb esztendeje volt mind az egész Szovjet-Tanácsköztársaság számára, mind Szovjet-Turkesztán számára.

1919 márciusában az angol és a fehér csapatok támadást indítottak a Kaspin-túli területen, amely vereségükkel végződött. Emiatt az angol csapatok március végén — április elején az éjszaka leple alatt titokban elhagyták a Kaspin-túli területet. Csak Krásznovodszkban hagytak hátra helyőrségeit, az arcvonalon pedig robbantó részlegeket és szakértőket, valamint igen széleskörű kém- és diverziós hálózatot.⁸⁴

A Szovjet-Turkesztán elleni harc Gyenyikin csapataira hárult. 1919 áprili-

⁷⁹ MLI. Üzbég Fil. Arch. 60. f. 4. o. 37. e. h. 6. l.

⁸⁰ Uo. 7. l.

⁸¹ Uo. 10. l.

⁸² The Army Quaterly, 1928 július.

⁸³ VHKA. 5019. f. o. 16. e. h. 102. l.

⁸⁴ VHKA. 125. f. 3. o. 55–56. l.

sában Dutov atamán ellenforradalmi csapata elvágta az Orenburg—Aktyubinszk vasútvonalat s ezzel harmadszor szakították el Szovjet-Turkesztánt központi Szovjet-Oroszországtól. A Madamin bég zászlaja alá gyülekezett ferganai baszmacsok és szemirecsji fehér kozákok ugyancsak mozgolódni kezdtek. Agresszív szándékokat árult el a buhara emír, a chivai kán és az iráni sah. A belső ellenforradalmi erők jelentős erővel rendelkeztek. A buharai emír hadserege több mint 40 000 lovas és gyalogos harcosból állt. Dzsunaid kánnak, a chivai diktátornak 10 000-nél több lovasa volt. A baszmacsok feje Madamin bég 7000 harcos fölött rendelkezett. Más baszmacs parancsnokok (Kursirmata, Hal-Hodzsa, Amur Nurmát) is nagylétszámú osztagokat tartottak kezükben.⁸⁵

Ebben a nehéz helyzetben a kommunisták, a komszomolisták és a szakszervezeti tagok tízezrei mentek a frontra. Turkesztánban a párttagok 25⁰/₀-át mozgósították. A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Területi Bizottságának ülése is felhívással fordult a párttagokhoz és a hadifogolytáborok lakóihoz, hogy jelentkezzenek a Vörös Hadseregbe és a Vörös Gárdába.⁸⁶

A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjának Területi Bizottsága jelentésében arról is beszámolt, hogy a Kaspin-túli arcvonalon 14 hónapig felváltás nélkül harcoltak az internacionalisták s rámutatott arra is, hogy előfordultak az önkéntesség elvének megsértésével végrehajtott toborzások is, mint pl. Csárdzsujban.⁸⁷ Az ilyen hibák akadályozták a további toborzást s megzavarták az internacionalistákat is. A zavart növelte az a felhívás, amely a Magyar Tanácsköztársaságból érkezett s amely azonnali hazatérésre szólította fel a volt hadifoglyokat: „... Forradalmi parancs mindazok számára, kik nem bontanak meg e lépésükkel harci vonalat, Vörös Hadsereg csapatot, azonnal útrakelni Magyarországra felé és fegyvert fogni ott a proletárforradalom védelmére. A munkásosztály ellensége, a burzsoázia akaratlan szolgája mindenki, aki most nem áll a felfegyverzett proletáriátus Vörös Hadseregébe... Moszkva, 1919. március 22. A Kommunisták Magyarországi Pártjának Külföldi Irodája.”⁸⁸

Kun Béla aláírásával megjelent egy másik felhívás is, amelyet nem sokkal a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása után adott le a csepeli rádió s amelyet a taskenti rádió is felvett. Ebben a felhívásban ugyancsak a magyar proletárdiktatúra védelmére szólították fel a Szovjet-Oroszországban levő magyar munkásokat és parasztokat. Ennek a felhívásnak súlyos következményei voltak, különösen a Kaspin-túli arcvonalon.

A felhívások által keletkezett zavart és bizonytalanságot az angolok egy ravasz provokációra használták fel. Malleson tábornok Kuska erődítmény rádióján át azt közölte a volt magyar hadifoglyokkal, hogy biztosítja a Kaspin-túli arcvonal egy megjelölt helyén cserepont megnyitását és a hadifoglyok hazatérését angol segítséggel. Malleson felhívását röpcédulákra sokszorosították és repülőgépről szórták le a volt magyar hadifoglyok és a harcoló internacionalisták közé. Ezt a röpcédulát Hochmeister magyar tiszt fogalmazta és írta meg, aki Malleson mellett tanácsadóként dolgozott.⁸⁹ Erről az eseményről „Hadifogoly magyarok” c. könyv a következőképpen számolt be: „Hochmeister százados által vezetett hadifogoly kicserélő bizottság elér a Kaspi-tengerig, közben a bizottság maga is fogollyá lett. De ennek ellenére

⁸⁵ Oktyábrszkájá revoljucijá... 219. o.

⁸⁶ MLI. Üzbég Fil. Arch. 60. f. 4. o. 37. e. h. 7. 1.

⁸⁷ Uo. 8. 1.

⁸⁸ Szociális Forradalom, az OKP(b) magyar csoportjának központi lapja, 1918–19. Moszkva, 1919. március 28. o.

⁸⁹ PI Arch. 6274. Népbiztosok pere Budapesti Törvényszék 1920.

legalább röpcédulákon küldött üzenet formájában — melyet a megszálló angol csapatok repülőivel dobáltak le a vörös fronton — megpróbálja támogatni szerencsétlen foglyokat, akiket a kétségbeesés, az életösztön, a pusztalétért való harc ezen a vad vidéken a vörös hadsereg soraiba kényszerített.”⁹⁰

Az osi tiszti hadifogolylágérből pedig provokációs táviratot küldtek szét a többi lágereknek: követeljük a szovjet kormánytól, hogy kezdjen tárgyalást Mallesonnal a hazaszállítás ügyében.⁹¹

Malleson már 1918 végén azt állította, hogy: „... az 5 anyagi bázisuk” (a bolsevicekről van szó) „katonai tartalékuk majdnem teljes egészében fel lettek használva, a német és osztrák hadifoglyok eltávoztása után pedig teljesen erőtlenné válnak a hatalom továbbvitelére, a további kártevésre. Ashabád, 1918. december 1-én, Malleson vezérőrnagy.”⁹²

A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Területi Bizottsága 1919. szeptember 29-én kelt beszámolójában így írt ezekről az eseményekről: „Az ashabádi arcvonalon harcoló internacionalisták 1919 áprilisában ultimátumot küldtek, hogy csak április 15-ig maradnak a fronton. 1919. április 18-án 1200 internacionalistából 600 elhagyta az arcvonalat s követelték a hazaszállítást. Ekkor a párt felhívással fordult a párttagokhoz, hogy fogjanak fegyvert a szocialista forradalom védelmében. A 600 fellázadt internacionalistát lefegyverezték és északabbra küldték. Perovszkban és Kazalinszkben ebben az időben folyt a mozgósítás; ezeknek az internacionalistáknak a megjelenése igen kedvezőtlenül hatott a mozgósításra.”⁹³

A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Területi Bizottságának agitátorai, sőt a területi bizottság tagjai is a frontra utaztak s felkeresték azokat az egységeket, amelyekben magyar internacionalisták voltak. Gyűléseken, egyéni beszélgetéseken magyarázták meg az internacionalistáknak, milyen nagy veszélyt jelent az oroszországi, sőt a magyar proletárdiktatúra szempontjából is az, ha elhagyják az arcvonalat s rést nyitnak az ellenségnek. Leleplezték a provokációt is. Sajnos ennek a felvilágosító munkának áldozata is volt, amelyről a területi bizottság lapja, a Világ szabadság az „Internacionalizmus vértanúja” c. cikkében így számol be: „Nagy Ernő, az Ivanov-hadosztály internacionalista katonája e misszióknak lett áldozata. Mikor a félrevezetett bajtársait az ittmaradás szükségességéről akarta meggyőzni, és figyelmeztette őket a nemzetközi proletárforradalom iránti kötelességeikre, mely jelenleg ittmaradást parancsol, a katonák közötti lázongást szító provokátorok egyike kardjával lemészárolta.”⁹⁴

A tanácskormány felhívását nagyon ügyesen kihasználta a provokátorok arra, hogy zavart keltsenek a hazájuktól hosszú évek óta távol élő magyar internacionalisták között, akikben elevenen élt a honvágy, de az az érzés is, hogy hazai földön védjék a proletárdiktatúrát. A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Turkesztáni Területi Bizottságának ebben az időben még nem volt elég kapcsolata az arcvonalakon harcoló internacionalistákkal. Főleg gazdasági és szociális ügyek intézésével voltak elfoglalva, így kevés idejük jutott a nevelőmunkára. A fenti események azonban ráébresztették őket e hiányosságokra, saját hibáikra s később sokat javítottak munkájukon.

Ami a magyar tanácskormány újabb lépéseit illeti, arról a Világosság 1919.

⁹⁰ Hadifogoly magyarok története, Atheneum, Budapest, II. köt. 311. o.

⁹¹ MLL, Üzbég Fil. Arch. 60. f. 4. o. 37. e. h. 12. l.

⁹² Násá gázetá, 1918. december 17.

⁹³ MLL, Üzbég Fil. Arch. 60. f. 4. o. 37. e. h. 9. l.

⁹⁴ Világ szabadság, a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Turkesztáni Területi Bizottságának központi lapja 1919—20. 1919. május 27. 17. sz.

május 21-i száma a következőkben számolt be: „A magyar tanácskormány az orosz, de főképpen a turkesztáni politikai viszonyok hiányos ismerete folytán intézte felhívását a vörös katonákhoz. Mikor azonban arról értesült, hogy felhívása teljesítése az orosz forradalomra és így következőleg a vele testvérileg szövetkezett magyar forradalomra vészt hozó lehet, elküldte második táviratát, amelyben felhívja az internacionalistákat, hogy helyeiket semmiesetre sem hagyják el addig, amíg az orosz forradalom biztosítva nincsen, mert az orosz forradalom bukása a Magyar Tanácsköztársaság bukását vonná maga után.”⁹⁵

Az internacionalisták lázadása nehéz napokat okozott a Kaspin-túli arcvonal parancsnokságának. Néhány egységet le kellett fegyverezni, másokat az orenburgi arcvonalra küldeni, átszervezéseket hajtottak végre s újabb osztagokat hoztak létre. A lefegyverzett 600 internacionalista egyébként hamarosan rájött, hogy az ellenség provokációjának váltak áldozataivá. Tizenegy társuk megszökött és elindult, hogy a perzsa határon átjutva az angolok segítségével hazakerüljön. Egyetlen egyiküknek sikerült visszakerülnie Szovjet-Turkesztánba, aki elmondta, hogy mi mindenben mentek keresztül s hamarosan megtalálták a tíz holttestet is. Ilyen keserű lett az a „mézes madzag”, amellyel az angol imperialisták csalogatták a magyarokat. A megtévesztett internacionalisták hamarosan ismét frontszolgálatra jelentkeztek és hősiessen harcoltak a Vörös Hadsereg oldalán.⁹⁶

A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Turkesztáni Területi Bizottságának és a Turkesztáni Kommunista Párt Területi Bizottságának megfeszített munkája révén teremtettek rendet a fronton és megnyugtatták a felizgatott hangulatot. Felvilágosító munkát végeztek az ezredekben levő kommunista magyarok is. Egymást érték a gyűlések, ahol a szónokok tényekkel bizonyították e provokáció súlyos következményeit.

E felvilágosító, politikai nevelőmunkának az eredménye az volt, hogy ezekben az időkben is alakultak újabb olyan egységek, amelyeknek soraiban sok magyar internacionalista volt. Május hónapban Szamarkandban megalakították *szamarkandi harci osztagot*, amelyben kb. 5—600 magyar internacionalista volt. Az osztag politikai biztosa Székely József, helyettese pedig Bocz Károly lett. A szamarkandi helyőrség nagy része is magyar internacionalistákból tevődött össze.⁹⁷

Az internacionalisták közötti provokáció igen komoly veszedelmet jelentett az arcvonal helyzete szempontjából. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy az arcvonal parancsnokság április hónapban nem tudta megindítani támadását a Kaspin-túli arcvonalon. Nagyobb támadásra csak májusban került sor. Az internacionalisták ezekben a harcokban is teljes erővel és őszinte meggyőződéssel vettek részt. Kiemelkedő hőstettekkel, vérükkel és életükkel bizonyították be, hogy hűek a proletár internacionalizmus eszméihez.

1919. április 7-én létrehozták a Turkesztáni Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsát, amely nem sokkal megalakulása után határozatot hozott a Vörös Hadsereg átszervezésére. Április 16-án a vasúti munkások 50%-át mozgósították a vasútvonalak védelmére, két nap múlva megismételt mozgósítás eredményeként 2040 kommunista ment a különböző arcvonalakra. Ez jelentősen megerősítette a politikai helyzetet a frontkatonák között.⁹⁸

Március végén — április elején az angol csapatok eltávozása után a Kaspin-túli ellenforradalmi egységek helyzete lényegesen romlott, annak elle-

⁹⁵ PI Arch. 271/3—4 BNSZ: 58/1958.

⁹⁶ VHKA. 28. 361. f. 3. o. 334. e. h. 2. 1.

⁹⁷ PI Arch. H—b—122.

⁹⁸ VHKA. 25. 659. f. 1. o. 5. e. h. 3—7. 1.

nére, hogy a Kaspin-túli terület ellenforradalmi erőit növelték a gyenyikini csapatok. Segíteni azonban ez sem tudott a helyzetükön.

Május 3-án a fehérgárdista és türkmén burzsoá-nacionalisták egységei Ravnyina állomás ellen indított támadása a vörös csapatok áthatolhatatlan védelmi falába ütközött. Az ellenforradalmárok sok sebesült és halott, rengeteg katonai felszerelés hátrahagyásával vonultak vissza. Ezután Kerki városánál próbálkoztak újabb, a háterszágból induló támadással, expedíciós csapatot küldtek a kerki bég megsegítésére. A fehérgárdista csapatok, a bég osztagai, valamint a helyi lakosság megtévesztett része május 13-án bekerítette Kerki városát, de azt bevenniük nem sikerült.⁹⁹

1919⁰ tavaszán a Vörös Hadsereg egységei főleg védelmi harcokat vívtak, de május 17-én — több hónapos előkészítés után — támadásba indultak. Még ezen a napon elfoglalták Anyenkovo állomást, amelyet az ellenség nagyon szétrombolt. Május 19-én a Vörös Hadsereg egységeinek kitartó harccal sikerült bevenniük Kurban-Kala állomást,¹⁰⁰ csapásaik következtében a fehérgárdista és a burzsoá-nacionalista egységek nyugat felé vonultak vissza. Ezeket a városokat és Bajram-Alit a fehérek 1918 októberétől tartották megszállva.

A fehérek súlyosan megrongálták a Mervből Tedzsenbe vezető vasútvonalat és felrobbantották a Tedzsen folyón átvezető hidat. Sem a felrobbantott vasútvonal és híd, sem a 40—50 fokos hőség és vízhiány, sem a több ezer kilométeres menetelés fáradsága, sem az ellenség ágyútüze nem tudta megállítani a Vörös Hadsereg egységeinek előrenyomulását. Május 21-én hajnalban 2 óraker megkezdték támadásukat Bajram-Ali ellen. Az ellenség a 16 km hosszú csatornába ásta magát, amely jó védőállást jelentett. Hatórás kemény harc után azonban a főhadiszállás az alábbi jelentést adhatta ki: „Május 21-én estére csapataink elfoglalták Bajram-Alit. Az állomás és a gyapot-tisztító üzem ég. Az állomáson nagymennyiségű gyapot maradt. Gorbunov repülő jelentése szerint az ellenség kiüríti Mervet...”¹⁰¹ Május 23-án a Vörös Hadsereg egységei harc nélkül bevonultak Mervbe, másnap pedig kemény harc árán elfoglalták Kuska erődítményt.¹⁰²

Mind az anyenkovi, mind a kurban-kalai, mervi, kuskai, bajram-alii harcokban hősiiesen harcoltak a kazáni internacionalista ezred harcosai.

Június 7-én hatórás véres harc után a Vörös Hadsereg csapatai birtokba vették Tedzsen városát — a tedzseni oázis központját —, majd tovább üldözve az ellenséget, június 19-én elfoglalták Dusak állomást. Tedzsen városáért és Dusak állomásért folyó harcban részt vett a kazáni ezred, az ugyancsak sok internacionalista harccsal rendelkező I. turkesztáni ezred, és az 1. páncélvonal osztaga.¹⁰³

Június végén megkezdték a támadást Kaahka, a Kopet-Dág hegység nagy hegyerincai által körülvett erődítmény ellen, amely igen nagy hadászati jelentőségű volt, s amelynek ostromában már négy alkalommal oly sok véraldozatot hoztak.

A Turkesztáni Köztársaság Katonai Forradalmi Tanácsának elnöke bejárta a Kaspin-túli arcvonalat s az ott tapasztaltakról 1919. június 22-i jelentésében így számol be:

„Béutazva a Kaspin-túli arcvonalat, s helyben megismerkedvén az arcvonal helyzetével, hadseregünk sikereivel és azokkal a nehézségekkel, amelye-

⁹⁹ Üzbég SZSZK Közp. All. Arch. R—17. f. 1. o. 198. e. h. 2. 1.

¹⁰⁰ VHKA. 125. f. 1. o. 1. e. h. 150. 1.

¹⁰¹ Uo. 106. e. h. 9. 1.

¹⁰² Uo. 10. 1.

¹⁰³ 20 let gercoicseszkgó putyi násej krásznoznámjonnoj császtyi 1938. 10. o.

ket le kellett küzdeniük . . . kötelességemnek tartom megemlíteni azt a kitar-
tást és végtelen hősiességet, amelyet a Vörös Hadsereg összes fegyvernemei-
hez tartozó egységek tanúsítottak, harcolva a szocialista forradalomért . . .
Bátorságotokért s odaadó hősiességetekért . . . a Köztársaság Forradalmi
Katonai Tanácsának nevében . . . legmélyebb köszönetemet fejezem ki . . .

a Turkesztáni Köztársaság Katonai Forradalmi Tanácsának elnöke.”¹⁰⁴

Június 24-én a Kaspin-túli arcvonal Forradalmi Katonai Tanácsa a követ-
kező parancsot adta ki:

„. . . A Kaspin-túli arcvonal Forradalmi Katonai Tanácsa megparancsolja:
az I. turkesztáni, a kazáni és a lovasezredeknek, valamint a türkmén lovas-
sági osztagnak, hogy ma június 24-én este 6 órakor menjenek át támadásba . . .
Karahán aula irányába, harci feladatukul tekintve ez utóbbi elfoglalását és
megkezdve a harctevékenységet Armán-Szágád ellen, azzal a céllal, hogy a
közte és Dusak között elhelyezkedett katonai szerelvényt ejtse zsákmányul
vagy rosszabb esetben kényszerítse az ellenséget, hogy Kaahkának vonul-
jon vissza és ne rongálhassa meg az utakat . . . Pászckuckij, a Forradalmi Ka-
tonai Tanács elnöke.”¹⁰⁵

A Kaspin-túli arcvonal Katonai Forradalmi Tanácsa június 30-án paran-
csot adott a kazáni, az I. turkesztáni és a Türkmén tedzseni lovas osztag-
nak, hogy július 1-én a hajnal pirkadásakor kezdjék meg támadásukat Kaah-
ka ellen.¹⁰⁶ A Kaahka elleni hadműveletnek döntő jelentősége volt a Kaspin-
túli arcvonal egész helyzetére.

A Kaahka elleni ötödik támadásról így emlékezik vissza Sziklai Sándor, a
kazáni ezred 3. századának komisszárja: „A kazáni ezred parancsot kapott,
hogy csendben, óvatosan vonuljon ki a tűzvonalból . . . A perzsa határőröket
lefizettük. Amikor készen voltunk mindennel, alkonyatkor felvonultunk a he-
gyekbe és megkezdtük a menetelést. Az út, amit meg kellett tenni nem volt
hosszú — mindössze 20—25 km —, de annál nehezebb volt. A girbe-görbe
hegyes utak, a sziklákkal teli patakokon való átkelések, a legnagyobb erőfe-
szítést igényelték. Sokszor darabokra kellett szedni a szekereket és az ágyú-
kat s így átvinni a szűk szoroson. De legyőztünk minden természeti akadályt.
Két éjszakai és egy napi menetelés után harmadnap éjjelre Kaahka háta mö-
gött voltunk . . . Egy lovasszakaszunk Kaahka háta mögött felrobbantotta a
vasúti hidat és felszedte a síneket. Ezredünk pedig felfejlődött. Tüzérségünk
gyors sortűzekkel, gyújtó és robbanó gránátokkal köszöntött be kora reggel
Kaahkának. Ez a tüzérségi tűz egyben jeladás volt az egész támadó hadsereg
számára. Csakhamar égett az állomás egész környéke, nagy robbanásokat
hallottunk s később megtudtuk, hogy itt az állomásnál egy lőszerraktárt ta-
láltunk el, amely felrobbant és égett, óriási pánikot keltve az ellenség tábo-
rában. A . . . vonatok . . . kifutottak visszafelé. Itt pedig a vörös csapatok
harcosai várták őket. Tervüknek első része: a rajtaütés, tehát nagyszerűen
sikerült. Ágyúink, aknavetőink most már az ellenség gyalogságát lövik,
amely alig tud felfejlődni ellenünk a nagy zűrzavarban és pánikban. Táma-
dásunk olyan váratlanul gyors, hogy az ellenség csak egy-két helyen tud el-
lentállni és megfélelőbb védőállásokat elfoglalni.”¹⁰⁷

A Kaahka elleni harcokban az internacionalistákból és más nemzetiségek-
ből álló, s a Szokolov elvtárs parancsnoksága alatt működő kazáni ezreden
kívül még részt vett az I. turkesztáni ezred, valamint az I. csernyájevi ezred

¹⁰⁴ Gornyiszt ORGAN POLIT OTGYELA REV. VOJ. SZOV. ZAKASZPLJSZKOGO FRONTA
1919—20. 1919. július 25. 19. sz.

¹⁰⁵ VHK 125. f. I. o. 3. e. h. 128. l.

¹⁰⁶ Uo. 130—131. l.

¹⁰⁷ Hadifoglyokból szabadságharcosok. Magyar Hadirokkant-Hadifogoly Híradó, 1948. márc-
cius 13.

és az 1. harci páncélvonat, amelyekben ugyancsak sok magyar internacionalista volt. A harcok kimenetelét az ezredek orosz, internacionalista és különböző nemzetiségi harcosainak hősiessége döntötte el.

Július 3-án a Kaspin-túli arcvonal főhadiszállásának információs osztálya leadhatta a közleményt: „Kaahkát a mai napon elfoglalták csapataink.”¹⁰⁸

A kaahkai vereség arra kényszerítette az ellenséget, hogy Ashabadot, a Kaspin-túli ellenforradalom központját minden ellenállás nélkül adja fel. A vörös lovasság július 9-én érkezett Ashabadba — a Kaspin-túli terület fővárosába.

A Turkesztáni Köztársaság hadügyi népbiztosa, Federmesser elvtárs parancsában az egész köztársaság nevében köszönetét és elismerését fejezte ki a Bajram-Ali, Merv, Tedzsen és Dusak elfoglalásában, majd az ellenség Ashabadból való kiűzésében részt vett ezredek harcosainak, komisszárjainak, parancsnokainak.¹⁰⁹

E harcokkal a Kaspin-túli területen befejeződött a polgárháború első szakasza. Eddig főleg álló és védekező harc folyt, sőt sok kudarc is érte a Vörös Hadsereget. Kaahka váratlan megtámadása, majd gyors elfoglalása pánikhangulatot teremtett az ellenség táborában. Ezzel kezdetét vette a Kaspin-túli harcok második szakasza.

A Forradalmi Katonai Tanács július 13-án Ashabadban katonai díszszemlét rendelt el, amelyen a Ginzburg nevét viselő kazáni ezred, az I. turkesztáni ezred, a csernyájevi ezred, az 1. harci vonat és a tedzseni türkmén lovasosztag vett részt. A díszszemle parancsnokául a kazáni ezred parancsnokát jelölték ki. Ezen a díszszemlén a kazáni ezred vörös zászlót kapott a Turkesztáni Szocialista Föderatív Köztársaság Végrehajtó Bizottságától.¹¹⁰

Az Ashabadból elkergetett ellenforradalmi kormány Gyenyikintől várt segítséget. Egész tevékenysége abban merült ki, hogy megrongáltatta az utakat és vasutakat. E tevékenységével sikerült megakadályoznia a Vörös Hadsereg egységeinek további gyors előnyomulását. A vereségek meggyorsították katonai egységeik bomlási folyamatát, különösen azokban az egységekben, amelyeket erőszakkal toboroztak össze. Ebben az időben az ellenforradalmi kormány és parancsnokság Kizil-Árvátban székelt és szoros kapcsolatot tartott fenn a Krasznovodszkban levő angol helyőrséggel és parancsnoksággal.

A Vörös Hadsereg egységeinek előnyomulása azonban fokozta a fehérárdisták által elfoglalt területeken működő ellenállási partizánmozgalmat is.¹¹¹

A Vörös Hadsereg Kaspin-túli egységeinek 1919 tavaszán megindult győztes előnyomulásában része volt a turkesztáni területi pártbizottság jó politikai-felvilágosító és nevelőmunkájának is. A párt nagy figyelmet fordított a hadseregben végzendő munkára, legjobb erőit küldte a frontra. A párt III. területi kongresszusán — 1919. június 1—15. között — határozatot hozott a hadseregben végzendő politikai munka megjavításáról, a katonai egységek politikai komisszárjainak kinevezéséről és a kommunista sejtek létrehozásáról.¹¹²

A pártsejteket az internacionalista egységekben is megszervezték. Az internacionalistákból vezető kádereket képeztek, akiket különösen 1919 nyarától részint párt-, részint pedig katonai iskolára küldtek, ahol magas fokú politikai-katonai kiképzésben részesültek.

¹⁰⁸ TSZSZR Közp. Áll. Arch. 137. f. 1. o. 77. e. h. 15. l.

¹⁰⁹ Uo. 301. f. 1. o. 1. e. h. 65. l.

¹¹⁰ VHEKA. 125. f. 1. o. 3. e. h. 146. l.

¹¹¹ Uo. 232. e. h. 24—26. l.

¹¹² TSZSZR Közp. Áll. Arch. 301. f. 1. o. 1. e. h. 76. l.



1. sz. ábra. Ginzburg nevet viselő Kazáni internacionalista ezred zászlaja

A Turkesztáni Köztársaság katonai komisszáriátusa 1919. június 25-i 686. sz. parancsában kérte, hogy „az összes internacionalistákról — mind az élők-ről, mind a holtakról — pontos és teljes jegyzéket küldjenek... a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Területi Bizottsága katonai osztályának és a katonai komisszáriátusra”¹¹³

A kaahkai harcok sikeres befejezése után júliustól augusztus elejéig nem folytak lényeges harcok. A Vörös Hadsereg által felszabadított területeken Ravnyina állomástól Poltorackig visszaállították a szovjethatalmat. A felszabadult terület dolgozó lakossága a Turkesztáni Kommunista Párt vezetésével azonnal hozzáfűzött a helyreállítás munkájához és bekapcsolódott a Turkesztáni Szovjet Köztársaság védelmébe. A felszabadult területek párt-szervezetei párttagságának 25⁰/₀-át mozgósították a hadseregbe és párt-druzsínákat alakítottak.¹¹⁴

Augusztus 10-én az ellenség szétvert csapatrészei, melyek Bami és Kizil-Árvát vasútállomás körzetében gyülekeztek, egyesültek a Gyenyikintől érkező segítséggel. A Vörös Hadsereg egységei a hegyeken keresztül bekerítő hadmozdulatokra készültek azzal a céllal, hogy elfoglalják Kizil-Árvátot. Egy másik osztag augusztus 10-én elérte a Kizil-Árváttól délre és délkeletre fekvő Hodzsa-Kala, Kara-Kala, Bendeszenszkij hágó körzetét.

A petroalexandrovski Vörös Hadsereg egységei váltakozó sikerrel harcoltak az urali kozákok és Dzsunaid kán chivai csoportja ellen. A Vörös Hadsereg egységeinek megerősítésére augusztus elején egy csárdzsui kommunista munkásokból álló osztag érkezett.

Ebben az időszakban kemény harcok folytak az aktyubinszki arcvonalon. A Turkesztáni Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsában vita folyt arról, hogy a Ginzburg nevét viselő kazáni ezredet küldjék erősítésül az Aktyubinszki arcvonalra. A vitában felszólalt Zselező elvtárs is — a Kaspin-túli arcvonal katonai tanácsának küldötte —, aki a következőket mondta: „A kazáni ezred fegyelme példaképpül szolgál és nagy hatással van a frontra küldött új csapatokra, ha most visszahívják őket, akkor számunkra nem kívánatos esemény következik be...”¹¹⁵ Ebből is láthatjuk, hogy a mintegy húsz nemzetiségből álló, s a magyarokat is magába foglaló ezred nagy szerepet töltött be a Kaspin-túli arcvonalon.

Az antant második hadjáratának sikerei következtében az ellenség az egész Szovjet-Turkesztán területén aktivizálódott. A katonai helyzet különösen az aktyubinszki arcvonalon vált igen feszültté. Az Amu-Darja-i területen az urali kozákok ellenforradalmi lázadást robbantottak ki — így alakult ki a csimbáji arcvonal. Az ellenforradalmi összeesküvők hamarosan elfoglalták az Amu-Darja-i terület északi részét, ahol sok párt-, szovjet és katonai funkcionáriust gyilkoltak le. A Kaspin-túli arcvonalról, Csárdzsujból egy kommunista osztagot Turkulyba küldtek, amely összefogva az ottani dolgozókkal, megtisztította Nukuszt az ellenforradalmároktól, Csimbáj körzetében azonban az ellenforradalmi összeesküvők még sok katonai pozíciót tartottak a kezükben.

Nehezítette a helyzetet az is, hogy Dzsunaid kán, durván megsértve a Turkesztáni Köztársasággal kötött meg nem támadási szerződést, szövetségre lépett a csimbáji kozák ellenforradalmi összeesküvőkkel és nyíltan fenyegette Turkulyt, valamint Amu-Darja más szovjet városait. Dzsunaid kán széles körű mozgósítást rendelt el, elrabolta a dolgozó dehkánoktól állataikat és fo-

¹¹³ VHKA. 5019. f. 1. o. 27. e. h. 81. l.

¹¹⁴ VHKA. 125. f. 1. o. 17. e. h. 1. l.

¹¹⁵ Üzbég SZSZK Közép. All. Arch. R—17. f. 1. o. 1187. e. h. 1.

kozta a terrort. Nem titkolta a szovjet rendszer elleni rosszindulatát a buharai emír sem, akit az angolok pénzeltek és támogattak.

1919. szeptember 12-én, azokban a napokban, amikor Turkesztán egyesülése Szovjet-Oroszországgal már csak órák kérdése volt, s a Vörös Hadsereg egységei szétverték Kolcsak és Dutov bandáit Orenburg és Aktyubinszk között, akkor nyílt meg a Turkesztáni Kommunista Párt IV. rendkívüli kongresszusa. A kongresszus — a párt központi bizottságának júliusi határozatából kiindulva — utasította a helyi pártszervezeteket, hogy a nemzetiségi dolgozókat vonják be a szovjetekbe, a helyi államigazgatási szervekbe. A legmagasabb pártfórum megállapította, hogy a párt területi bizottságát és a Turkesztáni Köztársaság kormányserveit valósággal ellepték az ellenséges elemek, a „baloldali” eszerek és a trockisták, ezért elrendelték a területi pártbizottság újjászervezését.

A kongresszus különösen nagy figyelmet fordított a katonai egységekben működő pártszervezetek munkájának megjavítására. A hadseregbe újabb kiváló pártmunkásokat küldtek.¹¹⁶

A Szovjet-Oroszországgal való végleges egyesülés következtében szoros kapcsolat jöhetett létre a központi párt katonai és szovjet szervekkel.

A turkesztáni arcvonalakon ebben az időben — a ferganai kivételével — főleg védelmi harcok folytak. Augusztus 30-án a Vörös Hadsereg egységei elfoglalták Bami vasútállomást s előkészültek a Kodzs elleni támadásra, mely a Kaspin-túli terület egyik legnagyobb munkástelepülése volt: itt működtek Közép-Ázsia legfontosabb vasúti műhelyei. Ez a vasútállomás volt az utolsó a Kizil-Árvát felé vezető úton. Az ellenség a Vörös Hadsereg egységeinek nyomására szeptember 7-én a Kodzs felé vezető utakra húzódott és főerőit Kizil-Árvátba vonta vissza.

1919. szeptember 10-én a következő helyzet volt a Kaspin-túli arcvonalon: „Élcsapataink 10 versztre vannak Bamitól Kodzs irányában. Az ellenség 9 versztnyre van élcsapatainktól és tüzérségi tüzrel lövi munkásainkat, ezzel is akadályozva munkájuk elvégzését . . .” — jelentette a főhadiszállás.¹¹⁷

Az arcvonalparancsnokság meggyorsította a támadás előkészületeit. Szeptember 9-én Poltoracktól (Ashabad) az arcvonalra szállították a csernyájevskij szovjet ezredet, az 1. Kaspin-túli lovasezredet, a poltoracki és a tedzseni türkmén lovasosztásokat.¹¹⁸

A vasútvonalak helyreállítása csak igen lassan haladhatott előre, mivel az ellenség páncélvonalra szerelt messzehordó hajóágyúival állandóan tűz alatt tartotta a vasútvonalakat, szétszórva a kár helyreállításán dolgozó műszaki zászlóaljat.

Szeptember 4-én a Vörös Hadsereg egységei átkaroló támadást indítottak Kodzs ellen, hogy megfelelő készenléti helyzetet biztosítsanak Kizil-Árvát elfoglalására. Az ellenség megkerülését két éjszakai menettel biztosították. A csapatok váratlanul támadták hátra az ellenséget, megrongálták a vasútvonalakat is, kilőttek egy mozdonyt és elfoglaltak egy páncélvonatot. A szeptember 16-án egész nap folyó harc mégis eredménytelenül végződött. A Vörös Hadsereg egységei kénytelenek voltak visszavonulni kiindulási helyükre.

A nehézségeket még inkább fokozta — s nagymértékben hozzájárult a vereséghez is — az a tény, hogy a mozdonyokat nem tudták ellátni kőolajjal és azokat sokszor talpfával, szárított hallal és gyapotolajjal stb. fűtötték. A közlekedés ezáltal természetesen lelassult. Ily módon nagyon sokszor elő-

¹¹⁶ Turkesztánszkij kommunyiszt. Orgán Krájkoma RKP(b) Taskent, 1919, október 7.

¹¹⁷ VHKA. 125. f. 1. o. 233. e. h. 49. l.

¹¹⁸ Uo. 5. l.

fordult, hogy a csapatok nem kapták meg idejében a lőszer, élelmiszer és takarmány szállítmányokat. Mindemellett az arcvonalon még tifuszjárvány is felütötte a fejét.

A vereségek és a fent felsorolt nehézségek következtében október elejéig a Kaspin-túli arcvonalon csak védelmi harcok folyhattak.

Jelentősen javult viszont ebben az időben a politikai munka Turkesztán területén, az arcvonalakon levő vörös csapatok, így az internacionalista harcosok között is.

1919. szeptember 2-án az 1789. sz. parancsban, a Kaspin-túli arcvonal Forradalmi Katonai Tanácsa politikai osztálya a következő utasítást adta a kazáni ezred politikai komisszárjának: „Kérjük, azonnal közöljék a Kaspin-túli arcvonal politikai osztályával, hogyan folyik a politikai élet az ezred internacionalistái között. Közöljön részletes tudósítást arról, milyen munka zajlik a kommunista sejtben, milyen munkát végzett és mit szándékozik tenni a pártsejt.”¹¹⁹

A Kaspin-túli arcvonal legjobb ezredét, a kazáni ezredet, amely Ginzburg nevét viselte és sok internacionalistát foglalt magában, Frunze parancsára szeptember 4-én kivonták az arcvonalból és a Turkesztáni Köztársaság északi részének megerősítésére irányították, de közben a ferganai arcvonalon vették be.¹²⁰

Az internacionalista egységekben folyó pártmunka még inkább megjavult 1919 szeptemberében, amikor összeült a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjának III. területi kongresszusa. A kongresszuson új területi pártbizottságot választottak. A kongresszuson határozatot hoztak az arcvonalon levő magyar és más nemzetiségű internacionalista csapatok közötti politikai nevelőmunka megjavításáról. Ebben az időben a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjának tagjai közül 3740 kommunista, vagyis a párttagok 75%-a a különböző arcvonalakon harcolt.¹²¹ A Turkesztáni Kommunista Párt területi bizottsága is sokkal nagyobb figyelmet fordított az internacionalisták között végzett politikai felvilágosító és nevelőmunkára.

A Vörös Hadsereg Turkesztánban levő egységeinek harcosai — közöttük a magyar internacionalisták is — hősi helytállásukkal tettek tanúbizonyságot politikai felkészültségükről, öntudatukról. Egymás után tüntették ki a legkiválóbb ezredeket és harcosokat a Szovjet Tanácsköztársaság akkori legmagasabb kitüntetésével: a Vörös Zászló Érdemrenddel. 1919. szeptember 30-án részesült ebben a kitüntetésben az 1. orenburgi összevont ezred, amelyhez ekkor 2820 internacionalista tartozott.¹²²

1919. november 1-én a Turkesztáni Köztársaság Katonai Forradalmi Tanácsa a következő határozatot hozta:

„A Turkesztáni Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa előterjeszti a Ginzburg nevét viselő kazáni ezredet a Vörös Zászló Érdemrendre. A Vörös Zászló Érdemrendet joga van viselni a kazáni ezred minden rokkantjának és minden harcosának, akik 1919. április 5-ig az ezred kötelékébe tartoztak.

Zselezov, a Turkesztáni Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának elnöke.”¹²³

1919. november 20-án Andizsánban megtartották a Ginzburg-ezred díszszemléjét, amelyen a Szovjet-Oroszországi Központi Végrehajtó Bizottság kiküldötte, Brigádzé elvtárs nyújtotta át a magas kitüntetést.¹²⁴

¹¹⁹ VHK. 5019. f. 1. o. 27. e. h. 215. 1.

¹²⁰ Uo. 16. e. h. 160. 1.

¹²¹ MLI. Üzbég Fil. Arch. 60. f. 4. o. 37. e. h. 7. 1.

¹²² Üzbég SZSZK Közp. All. Arch. R-17. f. 4. o. 37. e. h. 7. 1.

¹²³ VHKA. 5019. f. 1. o. 27. e. h. 355. 1.

¹²⁴ VHKA. 25. 859. f. 1. o. 13. e. h. 444. 1

A Turkesztánban harcoló Vörös Hadsereg és Vörös Gárda egységeinek hősiességét Frunze elvtárs is igen nagyra értékelte, egyik parancsában így ír a harcosokról „Rendkívül nehéz feltételek között, mindenholnan elszakítva... visszaverte a belső és külső ellenség vad támadásait, Önök rettenthetetlen és kitartó őrszemei voltak a forradalomnak Turkesztánban, Önök kiérdemelték a szocialista haza és az egész világ proletáriátusának magas elismerését.”¹²⁵

Az intervenciók és fehérgárdisták kiűzése a Kaspin-túli területről

A katonai statisztikai osztály 1919. október 16-i jelentése szerint a turkesztáni arcvonal Forradalmi Katonai Tanácsa november 22-én parancsot adott ki a Szovjet-Turkesztán haderőinek újjászervezésére, melynek végrehajtása további lendületet adott a támadó hadműveletekhez.

A Kaspin-túli arcvonal Vörös Hadseregének egységei október 5-én megkezdtek az ellenség kodzsi állásainak megkerülését, majd elfoglalták Kodzstot s elérték a Kizil-Árvátba vezető utat. Kizil-Árvát fontos hadászati hely volt a Kaspin-túli területen: Kizil-Árvát volt Krasznovodszk kapuja, elfoglalása azt jelentette, hogy teljesen megfosztják a fehéreket helyi forrásaiktól. Kizil-Árvátot azonban nem lehetett délkeletről, a síkság felől megtámadni, hanem át kellett kelni a 800—1000 méter magasságot is meghaladó Kopet-Dág hegyláncon. A hegyi ösvények különösen a tüzérseget állították igen nehéz feladat elé, sokszor drótkötéllal húzták, illetve szétszedték az ágyúkat és a nehézfegyvereket. Két napos megfeszített menetelés, majd a Kopet-Dág hegygerincen vívott ötórás heves harc után október 17-én a Vörös Hadsereg egységei elfoglalták Kizil-Árvátot, melytől 10 versztnyire vonult vissza az ellenség.¹²⁶

A Vörös Hadsereg egységei előtt most az a feladat állt, hogy az intervenciók csapatok maradványait, valamint a Krasznovodszk felé visszavonuló fehérgárdista-nacionalista csapatokat teljesen megsemmisítsék.

Frunze, a turkesztáni arcvonal főparancsnoka, Krasznovodszk mielőbbi elfoglalása érdekében megparancsolta, hogy a Vörös Hadsereg egységei a Kara-Kum sivatagon keresztül 110 versztnyi megkerülő mozdulatot hajtsanak végre Kizil-Árvát felől Kazandzsik irányába.¹²⁷

December 2-án a hadsereg nagyobbik része — Kujbisev parancsnoksága alatt — megkezdte a Kara-Kum sivatagon keresztül vezető bekerítő hadmozdulatot. A katonáknak elképzelhetetlen nehézségeket kellett leküzdeniük: nem volt elegendő víz, rongyos ruházatuk nem védett a decemberi kemény fagy és maró szél ellen. A kisebbik csoport pedig arcból támadt. A Kaspin-túli hadseregcsoport főerői december 6-án — minden nehézség és nélkülözés ellenére — megérkeztek Kazandzsikhoz, ahol heves harc kezdődött, s a sötétség beálltáig tartott. December 7-én a vörös rohamcsapat, amely a vasútvonal mentén támadt, Kazandzsik vasútállomáson egyesült a főerővel.¹²⁸ Az ellenség a hegyekbe menekült. Újabb támadásra azonban csak 10 nap múlva kerülhetett sor, mivel a katonák a hosszú menetelés a harcok következtében igen elfáradtak.

A december 9-én Kazandzsikba érkező Kujbisev elvtárs — a turkesztáni arcvonal Forradalmi Katonai Tanácsának tagja — megmagyarázta a harcosoknak, hogy most kell támadásba lendülniük, mivel az ellenség az elszen-

¹²⁵ M. V. Frunze Válogatott műv. I. köt. Moszkva, 1957. 302. o.

¹²⁶ VHKA, 994. f. 2. o. 6. e. h. 43. l.

¹²⁷ Turkménisztán... 358—359. o.

¹²⁸ VHKA, 269. f. 1. o. 15. e. h. 29—30. l.



2. sz. ábra. A kazáni ezred parancsnoki kara

vedett vereség után még nem tudta rendezni sorait. A Vörös Hadsereg egységei 100 km-es meneteléssel dél felől megkerülték a Balchani hegyláncot és lecsaptak az ellenség Ajdin vasútállomáson rendeződő főerőire.

Kujbisev nemcsak a hadművelet előkészítésének munkálatait vezette személyesen, de az ajdini hadműveletet is maga irányította. A 12 órás harc alatt mindvégig az első állásokban tartózkodott. E harcokról szóló jelentésében a következőket írja:

„Ajdin vasútállomás. A Kaspin-túli seregcsoport csapatai december 17-én elfoglalták Ahcsa-Kujma, Pereválnájá és Ajdin vasútállomásokat. Az ellenség az első két állomást harc nélkül adta fel, tekintettel arra, hogy az oszlopok Ajdinhoz érkeztek. Ajdin vasútállomásnál a csapatok, amelyek 100 versztnyre a sivatagon vonultak keresztül, az ellenséges ellenforradalmi erőkkel harcra bocsátkoztak. Szívós harc után elfoglaltuk az állomást. Az ellenséget teljesen szétvertük... A zászmány óriási: elfogtuk a »Kornijilov tábornok« nevű páncélvonatot és két páncélos mozdonyt, zsákmányoltunk 9 ágyút, több mint 30 géppuskát és sok puskát, lövedéket, töltényt, 13 üzemben levő mozdonyt, 9 szerelvényt, amelyből egy a hadosztálytörzsé volt, egy technikai, egy pedig élelmiszerszerelvényt... Krasznovodszk elestének időpontja attól függ, mennyire van megrongálva a vasútvonal, minthogy a víz nélküli sivatagon a felvonulás lehetetlen.”¹²⁹

¹²⁹ VHKA. 25.859. f. 4. o. 42. e. h. 80—84. l.

E harcokban részt vett az I. orenburgi összevont ezred, az I. turkesztáni szovjet ezred, az 1. Kaspin-túli könnyű tüzérségi hadosztály, a 16. lovassági ezred.¹³⁰

Az ajdini vereség után az ellenségnek sikerült megrongálnia a vasútvonalat s ezzel késleltette a Vörös Hadsereg további előrenyomulását. S mindehhez még hozzájárult az is, hogy Krasznovodszkot mély és többsoros védőárok és drótkadály vette körül.

1919. december 22-én az I. orenburgi, az I. turkesztáni, az I. Kaspin-túli lovasezred, valamint a 16. lovassági ezred 2. és 4. százada megkezdte előrenyomulását Dzsebel állomás és a Nyeftyánnájá hegység irányába.¹³¹

December 25-én elesett Dzsebel. Ez volt az utolsó állomás, amely ivóvízzel rendelkezett, innen látták el vízzel Krasznovodszkot, valamint a környező vidéket.

A Vörös Hadsereg egységei december 29-én elfoglalták Jagman állomást, 1920. január 5-én Beleket, január 11-én pedig Kara-Tengirt. Belek elfoglalásában részt vett a csernyájevi ezred és a könnyű tüzérségi osztag is, Varga János parancsnoksága alatt.¹³²

Kujbisev elvtárs 1920. január 24-én egy újságíróval beszélgetve elmondta, hogy Ajdin állomás elfoglalása után már nem találtak szervezett ellenállással, a vörös csapatok előnyomulását kizárólag az akadályozta, hogy a sivatagon kellett átvonulnia, ahol sem lakosság, sem növényzet nem volt.¹³³

1920. február 2-án a Vörös Hadsereg egységei Jangandzsa után elfoglalták Kuba-Szengir állomást is.¹³⁴

Ezt követően egy osztagot jelöltek ki, mely azt a feladatot kapta, hogy vegye birtokba Cseleken-szigetet, a hadsereg nagy része pedig február 4-én megkezdte Krasznovodszk ostromát. Bevették azokat a megerősített állásokat, sáncárkokat, drótkadályokat, amelyeket a város közvetlen közelében még az angolok építettek. Február 5—6-ra virradó éjszaka kezdődött a Krasznovodszk elleni harc, amely február 6-án 16 óráig tartott. A Vörös Hadsereg egységei elfoglalták a várost. Az ellenség maradványai — felszerelésüket eldobálva — pánikszerűen menekültek részint Petrovszk, részint pedig Irán irányába. A Vörös Hadsereg egységei gazdag zsákmányt szereztek.¹³⁵

Krasznovodszk — a fegyérgárdisták és a külföldi intervenció csapatok utolsó Kaspin-túli fellegvára — felszabadítása súlyos veszteséget jelentett az ellenforradalmi erőknek: ezt maga Gyenyikin is elismerte.

A Vörös Hadsereg egységei elfoglalták Cseleken-szigetét, néhány nap múlva pedig Csikislyár állomást. 1920 februárjának első felében az egész Kaspin-túli terület felett szovjet zászló lengett. A Vörös Hadsereg egységeinek a Kaspin-túli területen elért győzelmei, valamint az a fegyveres segítség, amelyet Frunze utasítására a bakui proletáriátusnak juttattak, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Baku felszabadulhatott a gyűlölt ellenforradalmi iga alól.

A krasznovodszki harcokra Pacsandó elvtárs így emlékszik vissza: „Ebben az utolsó harcban szenvedte el tüzérségünk a legsúlyosabb veszteségeket. Elvesztettem csaknem valamennyi parancsnokomat. Az 1. üteg parancsnoka, Bur súlyosan megsebesült, a 3. üteg parancsnokát légnyomás érte, hősi halált halt Varga elvtárs. Varga 1918 elején került a Vörös Hadsereg soraiba.

¹³⁰ Üzbég SZSZK Közp. All. Arch. 1575. f. 1. o. 11. e. h. 27. 1.

¹³¹ Turkménisztán... 365. o.

¹³² VHKA. 110. f. 3. o. 116. e. h. 5. 1.

¹³³ Nábát revolyuciji ORGÁN POLITOTGYELA I-øj ARMIJI TURKFRONTA 1920—21. 1920. január 24. 10. sz.

¹³⁴ VHKA. 157. f. 3. o. 395. e. h. 41—42. 1.

¹³⁵ VHKA. 25.895. f. 4. o. 60. e. h. 3. 1.

Részt vett az orenburgi arcvonal harcaiban s a Kaspin-túli arcvonalon nem volt egyetlen olyan csata sem, amelyben nem vett volna részt." Varga Jánost — hősi halála után — Vörös Zászló Érdemrenddel tüntették ki.¹³⁶

A csimbaji felkelés után a petro-alexandrovszki (chivai) csoport helyzete igen bonyolulttá vált, mert Dzsunaid kán — a chivai baszmacsok vezére — az Amu-Darja folyó bal partjáról átkelt a folyó jobb partjára. Az a veszély fenyegette a turkesztáni szovjethatalmat, hogy a fehérkozákok elfoglalják Mujnák-szigetet haliparával együtt. E veszély elhárítására küldték ki — a magyar internacionalistákat is magába foglaló — 1. sz. harci páncélosztagot. Ez az egész egység 1919 őszétől 1920 júniusáig tartotta a szigetet, sokszor olyan viszonyok között, hogy Taskenttel nem volt semmi kapcsolatuk. Egy vörös osztag azonban — heves harcok után — november 27-én elfoglalta Nukusz városát, majd Kunja-Urgencset, 1920. február 7-én a chivai ifjúság osztagai, s a petro-alexandrovszki csoport megszállta a kán székhelyét, Chivát, megdöntötte a diktátor Dzsunaid kán hatalmát, majd ideiglenes kormányt alakított a kis- és a nagyburzsoázia képviselőiből. Ez az ideiglenes kormány február 9-én békeszerződést kötött a szovjethatalommal, kötelezve magát arra, hogy ha Dzsunaid kán bandái megtámadnák az Amu-Darja folyó jobb partját, akkor segítséget nyújt a szovjeteknek.¹³⁷ Ezzel a békeszerződéssel megszűnt a harctevékenység a csimbaji arcvonalszakaszon, habár a későbbiek folyamán Dzsunaid kán bandáival még harcot kellett vívnia a szovjethatalomnak. E harcokban vett részt a Novo-Urgencsi pártdruzsina is, amelynek lovasosztágát főleg magyar internacionalisták alkották — parancsnokuk Horváth Ferenc volt.

A Kaspin-túli arcvonalon elért győzelmek következtében a türkmén nép végleg felszabadult a belföldi és külföldi ellenforradalmi csapatok elnyomása alól. A másfél évig tartó szakadatlan harc feldulta Kaspin-túl egész gazdasági életét: az ipart, a közlekedést, a mezőgazdaságot s különösen a gyapot- és az állattenyésztést. Növelte a nehézséget, hogy Kaspin-túl igen nagy távolságra van Szovjet-Turkesztán központjától, s az összes utak és vasutak szét voltak rombolva, a vasúti szállító eszközöket pedig megrongálták, illetve elhurcolták. A Kaspin-túli terület kommunistáinak vezetésével az ellenség legyőzése után azonnal hozzáláttak a helyreállítás munkájához.

A népgazdaság helyreállításáért vívott harcból a magyar internacionalisták ugyanolyan lelkesedéssel vették ki részüket, mint az ellenség ellen vívott csatákból.

A Kaspin-túli arcvonal likvidálása alkalmából az internacionalisták érdemeiről az Oroszországi Kommunista Párt turkesztáni magyar agitációs és propaganda csoportjának hivatalos lapja, a Vörös Újság a következőképpen számol be:

„Fényes tanújele az internacionalista vörös katona elvtársak vitézségének március 21-én a zakaszpiszki arcvonal likvidációjának alkalmából megfartott ünnepély, ahol a Turkesztáni arcvonal parancsnoka, Frunze elvtárs igen szép beszédben adott kifejezést a fáradhatatlan, kitartó és elszánt osztályön tudatos elvtársak magatartásáról.”¹³⁸

Az ünnepélyen a turkesztáni arcvonal hadseregparancsnoka az egész helyőrség előtt a harcokban hősiességet tanúsított elvtársak vitézségének elismerésül az internacionalisták közül: Sági, Peczől és Mihály mellére a legmagasabb kitüntetést, a „Vörös Zászló Rendjel”-et tűzte fel.

¹³⁶ VHKA. 564/24914. f. 1. o. 29. e. h. 270. l.

¹³⁷ Nábát revolucijá 1920. február 14.

¹³⁸ Vörös Újság a KMP KP. Turkesztáni Területi Biz. központi lapja 1920—1921. 1920. május 1. III. évf. 7. sz.

A kitüntetett Mihály Mihály az I. turkesztáni lövészezred egyik századának volt a katonai komisszárja.¹³⁹

A Kaspin-túli arcvonalon elért győzelmek következtében a Vörös Hadsereg egységei viszonylag rövid idő alatt győzelmet arattak az ellenség felett a többi turkesztáni arcvonalszakaszon is. Az itt harcoló egységeknek csak egy része maradt e területen, hogy segítséget nyújtson a lakosságnak a lerombolt népgazdaság helyreállításában, másik részét pedig átirányították részint a ferganai, részint a szemirecsji arcvonalra.

Az 1919-es esztendő vége és az 1920-as év eleje a polgárháború történetében a fordulat évét jelentette nemcsak Szovjet-Oroszország egésze, hanem Szovjet-Turkesztánnak is. 1919 szeptemberében Szovjet-Turkesztán végleg egyesült Szovjet-Oroszországgal. Ennek óriási politikai, gazdasági és katonai jelentősége volt. Az a politikai, gazdasági segítség, amelyet Szovjet-Turkesztán kapott, lehetővé tette, hogy 1920 február — márciusban felszámolják a Kaspin-túli arcvonalat.

1920 áprilisban, májusban és júniusban még mindig sok internacionalista volt a Kaspin-túli területen tartózkodó Vörös Hadsereg soraiban, a ferganai arcvonalon és más területeken is. Frunze Lenin elvtárshoz 1920. március 24-én küldött 157. sz. jelentésében arról számol be, hogy az I. hadsereg Termeztől Krasznovodszkig levő területén az 5200 harcosból 3200 internacionalistát magukba foglaló katonai egységek tartózkodtak.¹⁴⁰

Az internacionalista egységekben jelentős volt a magyarok száma. Így pl. az I. turkesztáni lövészdandárban a magyarok száma meghaladta az 1000 főt.¹⁴¹

Ebben az időben a Kaspin-túli területen volt az I. különálló internacionalista brigád is, amely a 2. könnyű tüzérségi osztályhoz tartozott. A brigád parancsnoki szakaszában 60 internacionalista harcos — közülük 49 kommunista — volt. A katonák közül 26 magyar nemzetiségű volt. A szakasz parancsnoka Jánik Béla, politikai komisszárja pedig Farkas Gábor volt.¹⁴²

A II. internacionalista ezred menetszázadában — amelynek parancsnoka Virosztek, politikai komisszárja pedig Véber volt — 102 internacionalistát találunk, ezek közül 44 magyar nemzetiségű. A 102 harcos közül 50 munkás, 30 paraszt és 22 alkalmazott volt.¹⁴³ Általában ilyen százalékarányban voltak a munkások és parasztok a többi internacionalista egységekben is.

Az ugyancsak ebben az időben a Kaspin-túli területen tartózkodó II. internacionalista ezrednek 1920 végén összesen 435 harcosa volt, amelyből 164 magyar. A katonák 55%-a munkás, 30%-a pedig paraszt. A 435 harcosból 250 kommunista. Az ezred parancsnoka ebben az időben Szabó Rudolf, politikai komisszárja pedig Cseke Gyula volt.¹⁴⁴

1920 októberében a 2. különálló internacionalista zászlóaljnak 255¹⁴⁵ harcosa közül 135 magyar nemzetiségű volt és Szamarkandban állomásozott. Ebben az időben sok internacionalistát találhattunk más egységeknél is, a repülőposta parancsnokságán dolgozó 63 harcosból 51, a különleges osztagnál a 120 harcosból pedig 22 volt magyar. Az összekötőknél is teljesítettek szolgálatot magyar internacionalisták. A szamarai-buharai hadseregcsoport hadtápjánál is 14, a 7. határőr ezrednél pedig 16 magyar tevékenykedett.¹⁴⁶

¹³⁹ VHKA. 564/24914. f. I. o. 29 c. e. h. 270. I.

¹⁴⁰ M. I. Frunze: I. m. 308. o.

¹⁴¹ VHKA. 110. f. 2. o. 440. e. h. 50. I.

¹⁴² VHKA. 268. f. I. o. 27. e. h. 30. I. és 38. e. h. 37. I.

¹⁴³ Uo. 38. e. h. 9. I.

¹⁴⁴ Uo. 38. e. h. 7. I.

¹⁴⁵ Uo. 8. e. h. 9. I.

¹⁴⁶ Uo. 7—10. I.

A turkesztáni arcvonalakon levő internacionalisták között végzett politikai felvilágosító és katonai munka megjavítása érdekében a turkesztáni arcvonal Forradalmi Katonai Tanácsa 1920 április elején kiadott egy parancsot, amelynek alapján a turkesztáni arcvonal politikai osztálya mellett április 20-ig internacionalista osztályt szerveztek, amely az internacionalista egységek szervezésével foglalkozott s a Forradalmi Katonai Tanács által meghatalmazott Fekete elvtárs közvetlen ellenőrzése alá került.¹⁴⁷ Az internacionalista osztály irányította és állandó figyelemmel kísérte az internacionalista egységek tevékenységét, katonai kiképzését, politikai felvilágosítását.

1920. április 14-én jelent meg Frunze 156. sz. parancsa:

„1. megparancsolom, hogy a Turkesztán területén levő és a Vörös Hadserg soraiban harcoló internacionalistákból (volt hadifoglyokból) különálló internacionalista brigádot szervezzenek.

2. A brigád megalakítását az 1. hadsereg parancsnokára, Zinovjev elvtársra bízom. A brigád elhelyezésének körzetéül Merv és Szamarkand városokat jelölöm meg.

3. A szervezendő brigád alapkádereként az 1. turkesztáni lövészhadtest egyik dandárját jelölöm ki az 1. hadsereg parancsnokának kívánsága szerint azzal a meghagyással, hogy azokat, akik nem internacionalisták, helyezze át a hadtest más egységeibe.

4. Abból a célból, hogy ne gyengüljön meg a csapat harci ereje, azok a személyek, akik felelős beosztásban vannak, csakis megfelelő helyettesítés esetén helyezhetők át...

5. Az internacionalista brigád mindaddig, amíg nem irányítható a nyugati arcvonalra, az 1. hadsereg tartalékában marad és teljesíti az összes napi feladatokat.”¹⁴⁸

A fenti intézkedések azt a célt szolgálták, hogy egyesítsék a Turkesztán területén levő internacionalista harcosokat és később hazájukhoz közelebb eső vidékre, a nyugati arcvonalra irányítsák őket, majd fokozatosan előkészítsék hazatérésüket. Ennek bekövetkeztéig mind a harci cselekményekben, mind a katonai célokra termelő ipar, valamint a mezőgazdaság, az egész népgazdaság helyreállításában továbbra is hősiessen és becsületesen kivették a részüket.

A Kaspin-túli területen majdnem két esztendeig hősiessen harcoló, majd a terület szétromboló népgazdaságának helyreállításában odaadóan részt vevő magyar internacionalisták története, a Turkesztáni Köztársaság párt- és állami, valamint katonai szerveinek elismerése, a magas kitüntetések, a felelős beosztások és megbízatások — mind azt bizonyítják, hogy népünk legjobb fiai e területen is dicsőséget hoztak népünkre.

A Szovjet-Turkesztán területén működő Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártjának magyar tagjai, valamint a közép-ázsiai népek szabadságáért harcoló magyar internacionalisták is a proletár internacionalizmus szent kötelességét teljesítették, amikor segítséget nyújtottak az üzbég, a tadzsik, a türkmén, a kazah népnek az angol intervenciók csapatok és a belső ellenforradalmi erők ellen vívott nagy harcához. Ez a segítség igen nagy jelentőségű volt, hiszen Turkesztán egészen 1919. szeptember 13-ig — kisebb megszakításokkal — el volt zárva Szovjet-Oroszországtól. Két éven keresztül mind a belső, mind a külső ellenség gyűrűjétől körülvéve, a maga erejéből hősiessen védte a szovjethatalmat. E hallatlanul nehéz viszonyok kö-

¹⁴⁷ VHKA. 110. f. 3. o. 2. e. h. 9. l.

¹⁴⁸ M. I. Frunze: i. m. 312–313. o.

zött szerfölött nagy jelentősége volt minden segítségnek. Az internacionalisták 75⁰/₀-át kitevő, mintegy 10—12 000 magyar, valamint a többi internacionalista, akik vérükkel, életükkel védték a szovjethatalmat, különösen nagy politikai és katonai segítséget nyújtottak Szovjet-Turkesztánnak.

A Vörös Gárdában, pártduzsinákban, a Vörös Hadsereg egységeiben levő internacionalistákon kívül 22 000 volt hadifogoly munkás, paraszt dolgozott fontos hadicélokat szolgáló üzemekben, gyárakban, akik közül ugyancsak sokan fogtak fegyvert, amikor városuk veszélybe került. Hiszen Szovjet-Turkesztánban a polgárháború idején voltak olyan területek — különösen Ferganában —, ahol nem volt meghatározott arcvonal, de mindenütt folyt a harc, mindenütt front volt. A szóban forgó munkások közül nagyon sokan voltak tagjai a helyőrségnek vagy szükség esetén ragadtak csak fegyvert — ily módon esetleg csak egy-két harcban vettek részt és semmilyen katonai kimutatásban nem szerepeltek —, sokan közülük pedig szakképzettségüknél fogva nyújtottak nagy segítséget a helyben készülő lőszer gyártásában, a szén- és olajtermelésben. Természetesen nem a résztvevők létszáma, ennek pontos meghatározása dönti el e segítség jelentőségét, hanem a proletár internacionalizmus ama csodálatos megnyilvánulásai, melyeket több ezer kilométernyire hazájuktól mind a Kaspin-túli, mind az aktyubinszki, a ferganai és a szemirecsji arcvonalakon, a buharai és a chivai hadműveletek idején hősiessen harcoló magyar internacionalisták nap mint nap bebizonyítottak.

Lenin elvtárs egyik beszédében mutatott rá e segítség jelentőségére: „... éppen ez a támogatás és ez a rokonszenv volt az utolsó döntő forrása, döntő oka annak, hogy az ellenünk intézett támadások egytől-egyig kudarcba fulladtak...”¹⁴⁹

Ha elmondhatjuk azt, hogy a mintegy 100 000 volt magyar hadifogoly, aki végigharcolta a világháborút és katonai képzettséggel és háborús tapasztalattal rendelkezve, nagy katonai segítséget nyújtott a fiatal Vörös Hadseregnek, amely születése pillanatában nem sok katonai tapasztalattal és tudással rendelkező katonával bírt, akkor ez a megállapítás különösképpen áll Turkesztánra. Hiszen a cári kormány rendelkezése szerint a nemzetiségeket, így a közép-ázsiai nemzetiségeket sem vitték el katonának, még a háború végén is csak sáncásásra használták fel őket. A közép-ázsiai nemzetiségekből toborzott Vörös Gárda, majd Vörös Hadsereg harcosai különösen nem rendelkeztek semmilyen katonai ismerettel és háborús tapasztalattal, de a régi hadsereg ukrán és orosz nemzetiségű katonái sem tudtak visszajutni a polgárháború arcvonalai által elzárt területre. Szovjet-Turkesztánban az a katonai segítség, amit a magyar és más nemzetiségű internacionalisták nyújtottak, különösen katonai értelemben nagyon jelentős, nemcsak a harcban való tényleges részvétel szempontjából, hanem abból is, hogy katonai tudásukat és tapasztalatukat átadták a fiatal vörös katonáknak, részt vettek a különböző nemzetiségekből toborzott vöröskatonák katonai kiképzésében.

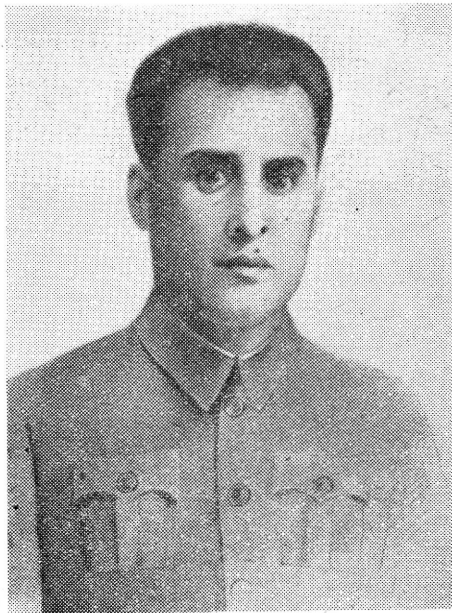
A Turkesztáni Kommunista Párt irányításával működő Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Turkesztáni Területi Bizottsága volt a legfőbb szervezője, mozgósítója és vezető ereje a fronton harcoló magyar internacionalistáknak és a hátszágban dolgozó magyar munkásoknak és parasztoknak. A kommunisták jártak mindenütt az élen, ők jelentették azt a cementet, amely összefogta a Vörös Hadsereg internacionalista egységeinek sorait.

A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Turkesztáni Területi Bizottsága olyan kiváló párt- és katonai vezetőket nevelt ki soraiból, mint

¹⁴⁹ Lenin Művei. 33. köt. 131. o.

Gábor József, Sziklai Sándor, Bocz Károly, Vrabcz Miklós, Béres János, Fekete János, Varga László, Bakó Emil, Székely és még sokan mások.

A bolsevizmus „bacilusai” által megfertőzött elvtársak életük végéig hűek maradtak a szocializmus eszméjéhez, amelynek számtalan bizonyítékát adták a szovjet, a magyar és a nemzetközi munkásmozgalomban végzett munkájukkal. Gábor József elvtárs — aki a Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Turkesztáni Területi Bizottságának volt az elnöke — komoly vezető pozíciót töltött be a Szovjetunióban, majd Kínában volt diplomata, 1944-ben Debrecenben az ideiglenes kormány első kereskedelem- és közlekedésügyi minisztere volt, majd más fontos párt és külügyi munkán dolgozott.



3. sz. ábra. Sziklai Sándor, a Kazáni ezred 3. zászlóaljának komisszárja

Sziklai Sándor a szamarai kommunár osztag és a kazáni ezred 3. zászlóaljának volt komisszárja, a moszkvai Szverdlov Egyetem elvégzése után, mint egyetemi tanár dolgozott Moszkvában, majd Spanyolországban harcolta végig a polgárháborút, a forradalom bukása után a francia koncentrációs táborokban és az afrikai száműzetésben illegális pártmunkát végzett, a Nagy Honvédó Háború idején magyar partizánokat nevelt, 1944-ben a szovjet hadsereg tisztjeként részt vett Magyarország felszabadításában, itthon különböző párt- és katonai munkájával járult hozzá a szocialista Magyarország felépítéséhez. 1956. október 26-án az ellenforradalmárok ellen vívott harcban, a proletárdiktatúra védelmében hősi halált halt.

Bocz Károly elvtárs, a szamarkandi magyar kommunisták egyik vezetője, előbb itthoni illegális pártmunkán dolgozott, majd visszatért a Szovjetunióba és ott különböző vezető tisztségeket töltött be.

Varga László volt turkesztáni internacionalista a polgárháború befejezése után hazatért Magyarországra és itthon bekapcsolódott az illegális munkás-

mozgalomba. 1956-ban ugyancsak fegyvert ragadott a magyar proletárdiktatúra védelmében.

Bakó Emil, aki egyik vezetője és szervezője volt a csimioni olajmezőn létrehozott internacionalista egységnek, 1919-ben a déli arcvonalra került, ahol Kun Béla személyi titkárja lett, 1921-ben tért haza illegális pártmunkára, 1937-től a Thälman-zászlóaljban Spanyolországban harcolt, majd Zalka Máté magyar brigádjába került, mint az operatív osztály parancsnoka. 1956-ban az ellenforradalom idején a Belügyminisztérium védelmében harcolt, majd munkásőr lett.

A fenti példákat sorolhatnánk tovább is, de ezekből is láthatjuk, hogy a magyar internacionalisták nagy része élete végéig hű maradt azokhoz az eszmékhez, amelyekért 1918—21-ben Szovjet-Turkesztánban harcolt — vérért, életét sem kímélve.

A Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista Pártja Turkesztáni Területi Bizottsága, majd a föderáció és a szekció magyar kommunistái becsülettel teljesítették azt a feladatot, amelyet a történelem hártott rájuk. A területi pártbizottság lapja, a Vörös Újság egyik száma írja: „Az orenburgi, a Kaspin-túli, a ferganai front tudna sokat beszélni azokról a megpróbáltatásokról, azokról a szenvedésekről, amelyeket azok szenvedtek végig, akik meglátták az orosz proletáriátus gigászi küzdelmében a lényegét, a nemzetközi proletáriátus felszabadításáért folytatott harcot, meglátták és levonták belőle a következményeket. A különböző nemzetiségű proletárok vére egy patakba folyt össze a messzi kelet kietlen homoksvatagjain és a sztyeppék lettek tanúi ama lélekfelemelő bizonyítéknak, hogy a világ proletárjai egymásra tálltak...”¹⁵⁰

Az orosz, a magyar és az összes nemzetiségű forradalmárok nemes vére összefolyt a szabad orosz anyaföldbe a világ szabadságáért. Ez volt az igazi, a legvalódibb vérszerződés, amely akkor künn a harctereken vetette meg alapját a szovjet—magyar barátságnak. Ezek a harcosok már akkor sejtették, sőt nagyon sokan tudták, hogy azokban a harcokban dől el a magyar szabadság sorsa is. Ahogyan Kádár elvtárs mondta:

„Azok a magyarok, akik az Uralban, Ukrajnában, Szibériában és a polgárháború számtalan más frontján küzdöttek a fehérgárdisták és az imperialisták intervenciós csapatai ellen, amikor a szovjethatalomért harcoltak, ugyanakkor harcoltak a magyar nép nemzeti függetlenségéért és szocialista jövőjéért is.”¹⁵¹

A nemzetközi kommunista mozgalom internacionalista szolidaritása záloga és biztosítéka a világ proletáriátusa végső felszabadításának.

ГИЗЕЛЛА СИКЛАИ:

ВЕНГЕРСКИЕ ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТЫ НА ЗАКАСПИЙСКОМ ФРОНТЕ (июнь 1918—март 1920)

Резюме

Часть солдат, попавших в плен во время первой империалистической войны, уже в сентябре 1914 года была увезена в Туркестан, где несколько десятков тысяч этих солдат работало на заводах, на строительстве путей сообщения и железных дорог но в основном в сельском хозяйстве. Организованные рабочие использовали свой, ещё

¹⁵⁰ Vörös Újság, Taskent, 1921. január 22. III. évf. 2. sz.

¹⁵¹ Szilárd népi hatalom, független Magyarország. Kossuth, 1959. 294. o.

на родине накопленный в рабочем движении опыт и в конце 1915-го в начале 1916-го года организовали и в Туркестане политические группы, которые проводили политико-просветительную работу среди военнопленных.

Весть о победе Великой Октябрьской Социалистической Революции пришла в Туркестан 27-го октября 1917-го года, а к утру 28-го октября рабочие Ташкента — под руководством большевиков — также начали борьбу за победу социалистической революции. В этой борьбе участвовали и венгерские военнопленные.

В начале 1918-го года бывшие военнопленные в Туркестане приступили к организации революционных организаций военнопленных. В августе 1918-го года началась организация Коммунистической Партии иностранных рабочих и крестьян, а в конце ноября в начале декабря на I территориальном съезде партии уже было объявлено о создании партии. Партия действовала до конца марта 1920-го года.

В тяжёлые годы гражданской войны, когда Туркестанская Союзная Советская Республика боролась на четырёх фронтах, пролетарский интернационализм бывших военнопленных выразился в вооружённой борьбе. Во время гражданской войны в Красной Гвардии, в Красной Армии, в партийных дружинах, в гарнизонах, у пограничников и в местных отрядах приблизительно 10—12 000 венгерских интернационалистов боролись на разных фронтах в Туркестане.

Одним из важнейших фронтов Советского Туркестана был в первое время Закаспийский фронт, потом к июню 1918 г. Ашхабадский фронт, который позже был назван Закаспийским фронтом.

Так как летом 1918-го года самой главной опасностью для Советского Туркестана являлся этот фронт, пришлось здесь сосредоточить главные силы. Сюда были направлены московский сборный полк, оренбургский кавалерский полк, казанский полк, жлобинский отряд, отряд самарских коммунаров, челябинский, нижегородский, борисоглебский и другие отряды, в большинстве которых были венгерские интернационалисты.

В начале августа англичане начали открытую интервенцию против Советского Туркестана. 12-го августа английские регулярные войска у станции Артик (100 км от Ашхабада) перешли ирано-советскую границу и в районе Байрам Али присоединились к оборонительным позициям белогвардейцев.

Красная Армия в августе и сентябре продолжала наступление и заняла целый ряд городов. Белогвардейцы и англичане отступали в направлении Каанка, где им удалось создать крепкую оборонительную линию. С конца августа началось наступление на стратегически очень важное место Каанка. Но наступление не венчалось успехом и причинило тяжёлые потери красновардейцам, в следствии чего надо было провести военные перегруппировки. В середине октября английские и белогвардейские отряды заняли города Душак и Теджен, где они устроили кровавую расправу.

Летние и осенние бои почти полностью истощили военные резервы Советского Туркестана. В конце ноября прибыл тот транспорт боеприпасов и оружия, который был отправлен из Астрахани по указанию Ленина. Этот транспорт дал возможность в конце этого и в начале 1919-го года продолжать военные операции.

В середине мая снова наступали красные отряды и заняли несколько станций. Взорванные железные дороги и мосты, неимение воды, страшная жара только замедлили, но не могли приостановить начинающееся и с тех пор постоянно возрастающее наступление войсковых частей советской власти. В этих боях особенно отличились интернациональные отряды. 9 июля они заняли Ашхабад, столицу Закаспийской территории. Этими боями был закончен первый период гражданской войны в Закаспийской территории и начался второй, победоносный период.

В середине сентября 1919-го года в результате военных побед, достигнутых на актюбинском фронте Советский Туркестан окончательно присоединился к Советской России. Эта победа способствовала тому, что осенью на всех туркестанских фронтах, в том числе и на Закаспийском фронте снова начали наступление части Красной Армии. 6 февраля 1920-го года взятием Красноводска они нанесли решающий удар по противнику, и при этом способствовали быстрому подавлению контрреволюционного мятежа в Чимбае и Хиве. К началу марта 1920-го года вся Закаспийская территория полностью была освобождена.

По случаю ликвидации Закаспийского фронта товарищ Фрунзе в своём выступлении высоко оценил заслуги интернационалистов, их неустанное, настойчивое и отважное поведение. После этого Фрунзе вручил интернационалистам и интернациональным отрядам орден «Красного Знамени».

GIZELLA SZIKLAI:

UNGARISCHE INTERNATIONALISTEN AN DER FRONT JENSEITS DES KASPISCHEN MEERES. (JUNI 1918—MÄRZ 1920)

Resümee

Ein Teil der Soldaten, die im ersten imperialistischen Weltkriege in Gefangenschaft fielen, kamen schon im September 1914 nach Turkestan, wo sie zu zehntausenden in Fabriken, bei Strassen- und Bahnbau, hauptsächlich aber in der Landwirtschaft arbeiteten. Die organisierten Arbeiter, die Erfahrungen der heimatlichen Arbeiterbewegung nützend, organisierten Ende 1915 — Anfang 1916 auch in Turkestan politische Gruppen, die unter den Kriegsgefangenen politische Aufklärungsarbeit ausübten.

Die Nachricht vom Siege der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution kam am 27. Oktober 1917 nach Turkestan und am 28. früh Morgens — unter der Führung der Bolschewiken — haben auch die Arbeiter von Taschkent den Kampf um den Sieg der sozialistischen Revolution begonnen. An diesen Kämpfen nahmen auch ungarische Kriegsgefangene teil.

Die gewesenen Kriegsgefangenen begannen Anfangs 1918 auch in Turkestan revolutionäre Kriegsgefangenenverbände zu organisieren. Im August 1918 fing man mit der Organisierung der Kommunistischen Partei der Ausländischen Arbeiter und Bauern an und der Ende November Anfangs Dezember tagende I. territoriale Kongress erklärte die Partei als zustandegekommen. Die Partei fungierte bis Ende März 1920.

In den schweren Jahren des Bürgerkrieges, als die Turkestanische Sowjetrepublik an vier Fronten kämpfte, zeigte sich der Proletarinternationalismus der gewesenen Kriegsgefangenen hauptsächlich in den Kämpfen. Während des Bürgerkrieges kämpften ugf. 10—12 000 ungarische Internationalisten in der Roten Garde, Roten Armee, in den Parteidruschinas, Garnisonen, bei der Grenzwahe, in den örtlichen Selbstverteidigungseinheiten an verschiedenen Fronten Turkestans.

In den ersten Zeiten war Sowjet-Turkestans wichtigster Frontteil der jenseits des Kaspischen Meeres, dann im Juni 1918 die Frontlinie von Aschabad, die später auch die Front jenseits der Kaspischen Meeres genannt wurde. Da im Sommer 1918 für Sowjet-Turkestans diese Frontlinie die grösste Gefahr bedeutete, musste auch die Hauptmacht hier konzentrieren werden. Hierher leitete man das moskauer gemischte Regiment, das orenburger Reiterregiment, das Regiment von Kasan, das Kommunar von Schlobinsk, Samar, die Abteilungen von Tscheljabinsk, Nischegorod, Borisoglebskij u. a., in denen sich zu Mehrheit ungarische Internationalisten befanden.

Anfang August fingen die Engländer in eine offene Intervention gegen Sowjet-Turkestan. Am 12. August haben die englischen reguläre Truppen die Iran—Sowjetgrenze bei der Station Artik (100 Km. von Aschabad) passiert und schlossen sich in der Umgebung von Bajram-Ali den Verteidigungsstellungen der Weissgardisten an. Der erste Angriff der Engländer ist jedoch misslungen.

Die Rote Armee setzte ihre Angriffe im August-September fort und nahm eine Reihe von Städten ein. Die Weissgardisten und Engländer flüchteten gegen Kaanka, wo es ihnen gelang eine starke Verteidigungslinie auszubauen. Ende August kam es zur Offensieve gegen das strategisch sehr wichtige Kaanka, diese Angriffe jedoch endeten alle mit Misserfolg und verursachten den Rotgardisten

schwere Blutverluste, aus welchem Grunde man militärische Umgruppierungen durchführen musste. Mitte Oktober nahmen die englischen und weissgardistischen Einheiten erst Duschak, dann Tedschen ein, wo sie ein fürchterliches Gemetzel machten.

Die Sommer- und Herbstkämpfe hatten die Kriegsvorräte Sowjet-Turkestans beinahe total verbraucht. Ende November kam der Munition- und Waffen-transport an, der auf Lenins Befehl aus Astrahan gesandt wurde. Diese Sendung ermöglichte es, dass Ende des Jahres und Anfang 1919 die Kämpfe weitergeführt werden konnten.

Mitte Mai konnten die Roten Einheiten wieder in Offensive übergehen und nahmen mehrere Stationen ein. Gesprengte Eisenbahnlinien und Brücken, Wassermangel, grosse Hitze können die angehenden und von dieser Zeit an immer stärker werdenden Stürme der militärischen Einheiten der Sowjetmacht nur verzögern, aber nicht hemmen. In diesen Kämpfen hatten sich die internationalistischen Einheiten besonders ausgezeichnet. Am 9. Juli nahmen sie die Hauptstadt des Gebietes jenseits des Kaspischen Meeres, — Aschabad ein. Mit diesen Kämpfen endete der erste Abschnitt des Bürgerkrieges auf dem Gebiet jenseits des Kaspischen Meeres und begann der zweite, — den Sieg bringende Abschnitt.

Mitte September 1919, durch die Siege an der Frontlinie von Aktubinsk, wurde Sowjet-Turkestan entgültig mit Sowjet-Russland vereint. Dieser Sieg trug dazu bei, dass im Herbst an allen Fronten Turkestans, so auch an der Front jenseits des Kaspischen Meeres, die Einheiten der Roten Armee zu neuen Angriffen übergehen konnten. Am 6. Feber 1920. führte sie mit der Einnahme von Krasnovodsk einen entscheidenden Schlag gegen den Feind der zur schnellen Niederschlagung des Aufstandes von Tschinbaj und der konterrevolutionären Meuterei von Hivai half. Anfang März 1920 wurde das Gebiet jenseits des Kaspischen Meeres entgültig befreit.

Anlässlich der Liquidierung der Frontlinie jenseits des Kaspischen Meeres würdigte Genosse Frunse die Verdienste der Internationalisten, ihr unermüdeliches, ausdauerndes und entschlossenes Verhalten in einer sehr schönen Rede. Dann überreichte Frunse den Internationalisten und internationalen Einheiten den Orden der „Roten Flagge“.